

KIALTOÓ SZO

SZERKESZTI: LÁSZLÓ DEZSŐ

T A R T A L O M :

Dr. Tavaszy Sándor: A református egyház jelentősége Erdély történetében. — Dr. Gönczy Lajos: A mi istentiszteletünk. — Dr. Biró S.: Az egyház és társadalom képe a „Nagyenyedi Demokritus“-ban. — Dr. Márkus Jenő: Egy érdekes öreg ember. — „Keresztyén kritika“. Szigethy Béla: Üzem vagy családok függetlenítése. — Nyilatkozat. — Irodalom.

XVII. ÉVFOLYAM. 1943. AUGUSZTUS.

Incze Gábor: Az igazság iránt való engedelmisségben.

Budapest, 1943. Behtlen Gábor irodalmi és nyomdai rt.
175 lap.

Van ebben a kötetben egy csodálatosan szép prédikáció. A címe: Jákob forrása. Arról van benne szó, hogy Jézus, aki testileg és lelkileg egyaránt kifáradt a hosszas gyaloglásban és nehéz munkájában, leül pihenni a Jákob kútja mellé. És itt csodálatos dolog történik vele: az emlékek forrásánál, a mindennapi élet szükségseinek kielégítését szimbolizáló, de éppen ezért életet adó forrásvíznél megpihenve, egyszerre elmúlik minden fáradtsága és már van ereje a kúthoz menő samáriai asszonynak — elfelejtve a testi fáradtságot megszüntető forrásvizet — az örökrele tapló, élő vízről beszélni.

A kötetben prédikációk, előadások, cikkek, emlékezések, nekrológok, sőt utóéletrajzok találunk helyet ötlet-szerűen, innen-onnan összeválogatva, minden különösebb rendszerezés nélkül. Önkéntelenül is felmerül a kérdés: Van-e valami ebben a kötetben, ami valamennyire is összefogja az egymástól messze szétágazó gondolatokat, van-e valami egység a különböző fejezetek között, megtalálható-e benne írójának egyénisége, kialakulhat-e az olvasóban ezeknek az írásoknak a lelki háttere, ami biztosítéka lehet annak, hogy a szerző egy sajátos, meghatározott úton, az ő saját, egyéni, bizonyosságtévő útján indul el „az igazság” megkeresésére? A kötet végigolvasása arról győz meg, hogy ezekre a kérdésekre a feleletet a fent idézett prédikációban találjuk meg.

Ki az közülünk, akit ne hajszolna ma az élet, ki az, aki ne volna testileg és lelkileg egyaránt kifáradván? Ki az, aki ne vágya arra, hogy leüljön az emlékek forrásvizéhez, hogy az életrobozban egy pillanatra megállva kikössön csendes oázisoknál, a hétköznapi élet apró, jelentéktelen perceinél és várja, epedő, szomjuhozó lélekkel várja, hogy nagy vagy kicsi dolgokban feltárljon előtte az élet egyetlen igazsága: Isten megmutassa magát neki és ráirányítsa figyelmét arra, hogy ő az, aki jelen van mindig mindenkiben, és ő az, aki inni ad abból a vízből, amelyből aki iszik, soha örökre meg nem szomjuhozik? A mai életnek ehhez a fáradt és szomjas emberéhez jön közel igazi testvéri szívvel és barátsággal ennek a könyvnek minden sora. Jön és megállít egy percre az élet rohanásában: megállít a Jákob kútja mellett és beszél Jézusról és tanítványairól, beszél a magyarságunkról és reformátusságunkról, Alvinczy Péterről, az ellenreformáció korának legelszántabb harcosáról, Lórántffy Zsuzsanna úrasztali terítőjéről és Zrínyi Ilonáról, a Csillagbörtön és a Marianosztra élőhalottairól, Kós Károlyról, Ravasz Lászlóról, Tessitori Nóráról, Csikesz Sándorról és Teleki Pálról és másokról, akiknek élete vagy egy-egy műve az ő számára egy-egy ital üdítő forrásvíz volt, mert meg tudja látni bennük, „az igazságot”, vagy levezet Erdély kanyargós hegyi útjain szűkebb pátriájába s boldogan tesz bizonyosságot az ő nagy hitéről: Isten szereti és megáldja ezt a vér- és könnyáztatla földet.

Vannak könyvek, amelyeknek olvasása megráz és kétségbeejt. Vannak könyvek, amelyek a szenvedély erejével ragadnak magukkal, összetörnek és lesujtanak, letargiába és közönybe sodornak vagy égigérő lángokat gyújtanak bennünk, szenvedélyek és indulatok tűzét viharoztatják át rajtunk. Ez a könyv elcsendesít és megpihentet, valami csodálatos nyugalmat és békét áraszt szét bennünk, anélkül, hogy ellanyhítana, akaratunkat megbénítaná. Az üdítő forrásvíznél megpihennek a fáradt tagok és lassan új erő feszül és érke a lélek izmainak rostjaiban. És érezzük, hogy mégis szép az élet, hogy érdemes élni és alázatosan és csendben keresni mindig és mindenütt „az igazságot”: Istent.

A könyv stílusa is megnyugtató hatással van az olvasóra. Könnyed, gördülékeny, tiszta, világos illusztrációi, hasonlatai, képei elevenné, szemléletessé és élvezetessé teszik az olvasó számára. Aki pihenni akar, aki

szeretné, hogy zaklatott idegei megnyugodjanak és felüdüljenek, igazi lelki orvosságot talál ebben a könyvben. Egyházi és magyar irodalmunknak egyaránt gazdagodást jelent a megjelenése és elolvasását a legmelegebben ajánljuk olvasótáborunk minden tagjának.

Nagy Zoltán.

Nyilatkozat.

A magyar protestáns egyházi tudományos életet figyelemmel kísérők előtt ismeretes Zoványi Jenőnek az a támadása, amelyet Révész Imre ellen „Új egyháztörténetírás” c. füzeteiben (Keresztény Magvető Füzetek 31. sz. Kolozsvár, 1940.) intézett, ismeretes továbbá Révész Imrénél az „Új egyháztörténetírás”-ra kibocsátott „Nyilatkozat”-ára (Protestáns Szemle 1940. 3. sz. 88–91. l.) Zoványi Jenő viszontválassza „Révész Imre válassza Révész Imrénél Zoványi Jenőről” címmel (Keresztény Magvető 1940. 2. f. 68–75. l.); ugyancsak ismeretes, hogy e támadások ellenére Révész Imre — tárgyi bíráló megjegyzéseinek fenntartásával — Zoványi Jenő nagy tudományos érdemei mellett tett bizonyosságot a Zoványi által a Theologiai Lexikon részére írt cikkek bírálatában, a cikkek ellen más oldalról történt támadással kapcsolatosan (Adalékok a következő című kiadvány előtörténetéhez: Zoványi Jenő cikkek a Theologiai Lexikon részére a magyarországi protestánsizmus történetéről, Kézirat gyanánt. Budapest, 1940. címmel). Zoványi legutóbb megjelent „Akadémikus, céhbéli és dilettáns egyháztörténetírók” című füzeteiben (Budapest, 1943.) többek között Révész Imrével is foglalkozik és támadását ellene még hevesebben megismétli. A fentiek ismeretében, úgy is, mint Révész Imre tudósársai, munkatársai és tanítványai, úgy is, mint a magyar protestáns tudományos élet munkásai, megállapítjuk a következőket:

1. Révész Imrét mindaddig olyan tudósnak ismerjük meg és tartjuk, aki egyrészt mindig alázatosan elfogadja a tárgyas bírálatot és hajlandó annak érveire előtérrel meghajolva, a maga megállapításait esetenként kiigazítani, másrészt pedig elfogadja és tiszteletben tartja az övétől eltérő vagy azzal ellenkező theológiát, illetőleg világnézetet valló tudósok tudományos eredményeit is.

2. Kifejezést adunk ama meggyőződésünknek, hogy Isten igéje, amely annak az Istennek szava, aki egyedül Ura a történelemnek, a történettudományi értékelésben is hivatva van megadni a végső és döntő írányt. Ennek alapján valljuk az evangéliumi történet-szemlélet föltétlen létjogosultságát és ehhez ragaszkodunk. Ugyanakkor azonban tiltakozunk az ellen, hogy az evangéliumi történet-szemléletet bárki is akár nyílt, akár rejtett egyházpolitikai vagy világi politikai tendenciákkal azonosnak igyekezzék feltüntetni.

3. Éppúgy elismerjük természetesen azt a jogot, hogy más álláspont vallói az evangéliumi történet-szemlélettel ellentétes felfogásukat kifejtse és azt az előbbivel szembeállítsák. Teljes mértékben elítéljük azonban azt, hogyha ez a szembeállítás személyeskedő módon, általában nem a minden tudományos és világnézeti meggyőződésnek kijáró tiszteletadással történik. Kifejezzük azt a reményünket, hogy Zoványi Jenő e téren való példaadása protestáns egyházi tudományos életünkben nem fog követőkre találni.

1943. évi július hó 1-én.

Benedek Sándor s. k., Bodonhelyi József s. k., Cseglédy Sándor s. k., Dedk János s. k., Erdős Károly s. k., Esze Tamás s. k., Gönczy Lajos s. k., Harsányi András s. k., Imre Lajos s. k., Juhász István s. k., Kathona Géza s. k., Kállay Kálmán s. k., Makkai Sándor s. k., Maksay Albert s. k., Mátyás Ernő s. k., Nagy András s. k., Nagy Barna s. k., Nagy Géza s. k., Pap László s. k., báró Podmaniczky Pál s. k., Pongrácz József s. k., Pröhle Károly s. k., Sós Béla s. k., Solyom Jenő s. k., Szabó Zoltán s. k., Tavaszy Sándor s. k., Tóth Endre s. k., Tóth Lajos s. k., Török István s. k., Varga Zsigmond s. k., Vasady Béla s. k., Wiczán Dezső s. k., Zsiros József s. k.

KIÁLTÓ SZÓ

SZERKESZTŐSÉG: KOLOZSVÁR, FARKAS U. 21. KIADÓHIVATAL: HITLER-TÉR. (REF. THEOLOGIA.)
Kéziratok a szerkesztőség, előfizetések a kiadóhivatal címére küldendők. — Előfizetési díja egész évre 6 P, félévre 3 Pengő

XVII. ÉVFOLYAM

1943. AUGUSZTUS

8. SZÁM.

A református egyház jelentősége Erdély történetében.

1. A református egyház annyira szervesen beletartozik Erdély történetébe, hogy ezt a kettőt egymástól elválasztani nem lehet. Erdély története nem érthető a református egyház története nélkül és a református egyház története Erdély történetének ismerete nélkül. A református egyház bár nagy súlyt helyezett alkotmányos rendjének intézményes kiépítésére, mégis maga a református szellem messze túlterjedt mindig intézményes keretein. Ez a sajátos református szellem úgy átszötte Erdély egész történetét, hogy annak nyomai és fénylő szálai annak minden mozzanatában felismerhetők. Így pl. csak azt említjük meg, hogy valamennyi erdélyi keresztyén egyház sajátosan erdélyi szervezetére rányomta a bélyegét. Kétségtelen továbbá, hogy az az etnikai magatartás, amelyet „erdélyi szellemnek” nevezünk, elsősorban a református egyházban élő szellemnek az alkotása. Az a magatartás, amely a három nemzet és a négy recepta religio egyensúlyát fenntartotta és biztosította, ennek a református egyház által ihletett erdélyi szellemnek köszönhető.

2. Hogy ezt megérthessük és történetileg érzékelhessük, mindenekelőtt rá kell mutatnunk a református egyház „egyház-felfogására.” Ennek a sajátossága elsősorban abban gyökerezik, hogy különbséget tesz a látható és láthatatlan egyház között. A láthatatlan egyház a hit tárgya, a látható egyház az érzéki látás tárgya. Valahányszor tehát a református ember az egyházzal beszél, először azt kérdi: Mit hiszsz a közönséges keresztyén Anyaszentegyházról? És hitvallása szavaival így felel: „Hiszem, hogy az Isten Fia, világ kezdetétől fogva, a világ végezetéig, az egész emberi nemzet-ségből, Szentlelke és Igéje által, magának az igaz hitben megegyező, örökéletre elválasztott sereget gyűjt, azt oltalmazza és megtartja; és

hiszem, hogy ennek a seregnek én is élő tagja vagyok és mindörökké az maradok.” Ez a láthatatlan Anyaszentegyház az igehirdetés és a szentségek kiszolgáltatása által beleterjed ebbe a földi világba s ott látható formában jelenik meg.

Ezt a két egyházat megkülönböztetjük, de el nem választjuk. A református ember hiténél fogva a láthatatlan Anyaszentegyházban gyökerezik. A láthatatlan Anyaszentegyház a látható egyháznak (és pedig minden látható egyháznak) az alapja is, az eszménye is, a mértéke is, tehát az ítélete is.

A látható egyháznak nem lehet semmiféle hatalmi célja, nem vezetheti semmiféle tekintetben a mennyiségi, hanem csupán a minőségi szempont. Egyedüli célja és feladata, hogy összegyűjtse a bűn világából a kiválasztottakat, azokat az Isten Igéjével vigasztalja, felemelve és fenntartsa ebben a világban s az idők között átvezesse az üdvösség világába. Ebből a célból azonban felhasznál minden olyan eszközt és módot, amely megfelel Isten Igéjének. Felhasználja a nevelést és az oktatást, a tudományt és a művészetet, minden társadalmi és művelődési tevékenységet. A református ember az isteni kiválasztásba vetett hiténél fogva vallja, hogy nem véletlenül jutott ebbe a világba, nem véletlenül tagja a maga nyelv-közösségének, népének és nemzetének s nem véletlenül él azon a földön, amely neki élet-lehetőséget nyújt, hanem mind Isten rendeléséből.

Az erdélyi református egyház szerepét Erdély történetében csak ennek a hitbeli alapnak az ismeretével állapíthatjuk meg. Ez a hitbeli alap a kulcsa annak, hogy ennek a történeti szerepnek, helyesebben: ennek az életnek a nyitját megtaláljuk és annak eredeti sajátosságához hozzáférközzünk.

3. A református egyház Erdély történetében úgy jelentkezik kezdettől fogva, mint *hitvalló egyház*. Ez azt jelenti, hogy nem engedi magát történeti esetlegességektől vitetni, tehát nem megalkuvásokkal segít magán, hanem kötelezettnek érzi magát a címerében kifejezett jelmondat szerint „Arte et Marte dimicandum!” Történeti életének minden megnyilatkozásában, tudománnyal és fegyverrel, bizonyoságot tesz hitéről. Ezért az *élet minden terén* tüntetkezik sajátos hitbeli felfogása. És fordítsuk meg, *hitbeli felfogása* az élet minden terén jelentkezik. Ezért nevezzük hitvalló egyháznak. Jelentkezik az állami és a nemzeti életben, a társadalmi és népi közösségben, a művelődési tevékenység minden síkjában, így a tudományban, művészetben és erkölcsi életben, jelentkezik a nemzetnevelés minden részében és természetesen a kegyességben és a missziói szolgálatban.

Vegyük tehát sorra mindezeket, hogy ha hosszsmetszetben nem is, de keresztmetszetében mutassuk meg a református egyház szerepét Erdély történetében.

4. A százötvenéves fejedelmi korszakban különösképpen megmutatta a református egyház politikai, államalkotó erejét, hogy két ellenséges hatalom között, az osztrák—német és a török impérium között is európai hatalmi tényezővé tudott válni Erdély, első-sorban a református egyháznak köszönhetette. A református egyház által adott Isten fejedelmeinek hitet, azt az egyház tartotta ébren, a hit által cselekedeteinek irányt szabott. Hogy Bocskay, Bethlen Gábor és az öreg Rákóczy György nevének ma is olyan igézetes fénye van s hogy államalkotó és államfenntartó tetteiket glóriával övezi az elfogulatlan történetírás, azt első-sorban annak köszönhetik, hogy a Szentírás által egyházukkal mindvégig a legbensőbb közösségben éltek s annak légkörében vitték véghez elhatározásaikat. A református egyház különös államalkotó és politikai erejét azzal mutatta meg, hogy éppen a fejedelmi korszakban *ha többségi egyház is volt, soha sem akart többségi egyház lenni*, hanem mindent elkövetett, hogy a három nemzet és négy recepta religio egységét, tehát Erdély társadalmának egyensúlyát fenntartsa.

A református egyházzal különösképpen elmondhatjuk, — amit Pokoly József általában a magyar protestántizmusról állapít meg —, hogy sohasem jutott ellentétbe a hazafisággal. „A nemzeti eszmét soha sem dobta áldozatul a saját emelkedésének, a maga uralmának. Mindig több volt benne a haszaszeretet, a nemzeti ügy iránt való lelkesedés, mint a más vallásuk iránt való gyűlölködés. Ezen a ponton elnémult benne minden felekezeti, kicsinyes torzsalkodás és a haza javáért minden protestáns felekezet kész volt lemondani a maga kizárólagos ural-

máról.”¹ A református egyház éppen azért vált eggyé Erdély egészével, történetük azért szövődött össze, mert az *egyház és a nemzet, a nemzet és az egyház exisztenciája egy volt*. Nem élt egy külön egyházi és egy külön nemzeti életet, hanem egyházában ugyanazt a nemzeti életet élte, amelyet államközösségében élt. Ezt pedig az a hitbeli álláspont tette lehetőséggé, hogy magyarságához való tartozását Isten örök akaratának vallotta. Nem véletlenül vagyok magyar és nem véletlenül vagyok tagja nemzetemnek, hanem Isten örök elhatározása folytán. A református egyház meggyőződésé tette, hogy Isten az, aki beleteremt egy nyelv-közösségbe és Isten az, aki beleteremt a magyar nemzeti közösségbe, tehát a magyar, magyarságában és nemzetiségében is, Isten akaratának a fundamentumán áll, tehát magyarságához és nemzetéhez való tartozása nem faji vagy történeti következmény, hanem Isten parancsa.

A református egyháznak Erdély történetében jelentkező szolgálatát az állami élet terén abban látjuk, hogy az ősi magyar alkotmányosság érdekében kész volt minden áldozatos vállalkozásra. A fejedelmi korszakban folyton ihlette fejedelmeit azokra a „kitámadásokra”, melyeknek céljuk a magyar alkotmányos szabadság védelme az osztrák—német elnyomással szemben. A református fejedelmek vezérlete alatt álló Erdély sohasem szakadt ki az egyetemes magyar sorsközösségből és Erdély önállóságát nem tekintette öncélnak, hanem esz-köznek a nagy magyar egység helyreállítására és fenntartására. Bocskay István végredele-tében hitvalló egyháza szellemében állapítja meg, hogy az erdélyi fejedelemséget azért kell fenntartani, mert az az egész magyarságnak javára és oltalmára van. Ha pedig Isten adná, hogy a magyar korona magyar kézhez kél, adják az erdélyi magyarok magukat azon korona alá, „a régi mód szerint.” Hamis és történeti minden olyan megállapítás, mintha Erdély különállása és önállósága ártalmára lett volna a nagy magyar egységnek. Ellenkezőleg: az *elnyomó, elnemzetieltető és alkotmány-tipró Habsburg-hatalommal szemben éppen a fejedelmi Erdély mentette meg a magyarságot a veszély pillanataiban*.

Az erdélyi fejedelmi hatalom hanyatlása után, amikor valóságos gúny volt Erdélyt „nagyfejedelemségnek” nevezni, a református egyház volt az az intézményesen kiépített alkotmányos magyar szervezet, amely a magyar életnek keretet és lehetőséget adott s amely mintául szolgált a többi magyar egyháznak is. Amint azonban Erdély „nagyfejedelemséggé lett”, a magyar élet a Habsburg-hatalom zsákmányává vált, a református egyház pedig ül-

¹ Pokoly József: Az erdélyi református egyház története, Budapest, 1904. I. kötet, 4. lapon.

dőzött egyházzá. Hogy mégis fennmaradt és fenntartotta magyarságát, azt hitbéli erejének és népével való egységének köszönhet.

Erdély nemzetségi viszonyainak a megromlása a Básta pusztító hadjárataival kezdődött, amelyet követtek a tatár pusztítások. Egyik kiváló egyháztörténészünk helyesen nevezi a románokat a Básta korszak máig élő emlékeinek. A nemzeti fejedelemség bukásával a református egyház elveszítette a hivatalos támogatást, az előbbi korszakban elpusztult eklézsiáit nem tudta visszaállítani, nem volt erra anyagi ereje, de a nagyfejedelemség üldözései miatt, nem volt erkölcsi lehetősége sem. Az elszegényedett és szétszórott református hívek pásztor nélkül maradtak, akiket földesuraik, különösen a Kornisok, a Lázárok és a Hallerek megakadályoztak vallásuk gyakorlásában, sőt, hatalmi eszközökkel a pártfogolt görögkatholikussághoz való csatlakozásra kényszerítették.² Másutt, hatalmi erőszakkal elvonták a református egyházaktól a birtokukban levő egyházi földeket s a görög katolikus egyháznak adták. A görögkatholikusság erősödésével együttjárt a románság térhódítása, a református egyház üldözésével és gyöngítésével pedig a magyarság térvészése és romlása. A reformátusság elszórványosításával elszórványosodott az erdélyi magyarság s ezzel olyan vérvesztést szenvedett, amelyet nem tudott soha pótolni. Az elpusztult és elszórványosodott gyülekezeteink történetében hősi példaképpen élnek az üldözött és elszegényített prédikátorok, akik utolsó lehelletükig helytállottak őrhelyeiken. A hibás állampolitika és a földesurak hibás gazdaságpolitikája a görögkatholikus románságot mindenütt a református eklézsiákra zúdította s ezzel újabb, eljövendő szerencsétlenségeket okoztak az egész magyarságnak, mert minden későbbi román nemzetségi népszendülés és pusztító forradalmi kirobbanás mind a színmagyar református egyházakat és azoknak népét támadta meg, mivel a románság, a fenti okokból, már korábban azoknak soraiba fészkelte be magát. Hogy azonban éppen a román megszállás idejében a református magyarság birtokállományában semmit sem veszített, azt a református egyház nemzeti öntudatának és erejének köszönhetjük. Elsősorban az eleven hitből táplálkozó missziói tevékenységnek, másodsorban pedig elszánt és kemény iskolapolitikájának.

5. A társadalmi életben egyrészt sajátos szervezete, másrészt pedig a népi élettel való azonossága folytán nyert különös jelentőséget a református egyház.

Az erdélyi református egyház szervezetét sajátos egyházalkotmánya határozza meg. Ez pedig a fokozatos képviselő elvén épült fel,

² Makkai László: Szolnok-Doboka várnegye magyarsága. (Erdélyi Múzeum déli Vándorgyűlésének emlékkönyve.) 77. lapon. Kolozsvár, 1943.

de úgy, hogy végeredményében minden jog a helyi gyülekezetek kezében volt letéve. Nevezhetjük ezt az alkotmányt zsinat-presbiteri, de ugyanakkor konzisztoriális alkotmánynak is. Valójában vegyes-típusú alkotmány, amelyben azonban a konzisztóriumok nem egyeseknek, vagy csoportoknak, hanem mindig a gyülekezeteknek, a presbitériumok által kifejezett közakarátát képviselik. Az egyházalkotmányból kifolyólag közvetlen közelségbe jutnak a különböző társadalmi rétegek. Ugyanabban a falusi presbiteriumban, vagy magasabb fokon az egyházmegyei közgyűlésen együtt tanácskoznak az egyszerű falusi földmívesek, iparosok, birtokosok, sőt sok helyen a főúri társadalomhoz tartozó grófok vagy bárók. A református egyház szervezete által is különös mértékben hozzájárult ahhoz, hogy egyrészt biztosítsa a társadalmi egyensúlyt, másrészt a folyton veszélyeztetett nemzeti egységet. Az egyetemes magyar társadalomnak jelentős szolgálatot nyújtott azáltal, hogy szervezetével ránevelte hiveit, a presbiteri tisztség révén, a magyar közélet szolgálatára. Az eklézsia gondjáért folytatott tanácskozások fejlesztik a nyilvánosság előtti beszédképességet, nevelik az okos előrelátást, a kormányzati ügyességet. Így jutnak egyszerű földmíves és iparos presbiterok olyan politikai bölcsességhez, etikai magatartáshoz, amely a nemzet fennmaradásának és jövőjének legbiztosabb záloga. Ha csak a legújabb idők dokumentumát tanulmányozzuk, azt találjuk, hogy pl. az 1918. év végén és az 1919. év elején végbement forradalmi kirobbanásoknak tiszta református vidékeken és községekben nyoma sincs, a rendet és a fegyelmet mindenütt található kétes elemek megzavarni nem tudták.

A másik szempont, amely meghatározza a református egyháznak Erdély történetében való jelentőségét, az egyháznak a magyar néppel való azonossága. A református egyház egész története azt bizonyítja, hogy a nép fogalmát sohasem tette osztály-fogalomná, hanem a magyar népközösséghez tartozónak vette a tiszta magyar fajiságban gyökerező egész magyar társadalmát. Tehát nem zárta ki abból sem a polgárt, sem a középosztályhoz számított értelmiséget, de még a véreből és csontjából való főurat sem. Hitvallási gondolkozásánál fogva nem engedett teret az osztálytudat érvényesülésének, sem lefelé, sem felfelé. Ha pedig ilyen jelenség felütötte a fejét, azt irgalmatlanul leütötte. Abban az egyházban, amely az úrvacsorai kommuniót a közös kenyér és a közös kehely használatával gyakorolja, az egyházfegyelmet, kivétel nélkül, minden hívére kiterjeszti, az Isten Igéjét, mint ítéletet és mint kegyelmet az egész gyülekezetnek hirdeti, — nincs és nem lehet szerepe sem elvileg, sem gyakorlatilag, semmiféle osztályfelfogásnak és gondolkodásnak.

Ravasz László mondja, általában az erdélyi emberről, hogy „gőgös alázatossággal fölbenő a körülötte lévő világnak.” Kétségtelen, hogy a református embert tartotta elsősorban szem előtt, amikor ezeket a szavakat leírta. Ezt a „gőgös alázatosságot”, ha bármely társadalmi rétegnél feltűnni látjuk, ne írjuk az illetők osztály-tudatának a számlájára, mivel egyformán felismerhető, különböző árnyalatban, minden erdélyi református emberben. Ez a sajátos jellemvonás ugyanis az Isten színe előtt való alázatosságból és a kiválasztó isteni kegyelem öntudatából nyeri magyarázatát.

A helyesen értelmezett népi gondolat, amelyet ma oly sokféle törekvés jelszavául használnak, a református egyházban mindig ismert volt és a református szemlélet által mindig érvényesült Erdély történetében. Ennek erőteljes bizonyítékát látjuk a református iskolázás történetében, amelynek folyamán olyan népi kiválasztás folyt, amelyet semmiféle modern tehetségmentés nem fog tudni megközelíteni.

6. Minél szellemibb természetű életkörükből vizsgáljuk a református egyház jelentőségét Erdély történetében, annál színesebb és gazdagabb vonásait ismerjük fel. *A művelődési tevékenység-rendszerben egészen páratlan a szerepe és jelentősége.*

Ha sorra vesszük a református egyház magyar művelődési tevékenységének egyes vonásait, mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy attól az időponttól kezdve, amikor a Bocskay szabadságharca után viszonylagosan alkalmasabb korszakok következtek, az volt a református egyház legfőbb igyekezete, mind a mai napig, hogy megfelelő erkölcsi légkört teremtsen a tiszta keresztyén és nemzeti szellemű művelődés számára. A református fejedelmek az állami, társadalmi, politikai és gazdasági életet mind a művelődés szolgálatába állították, a művelődést pedig az Isten dicsőségének a szolgálatába. Bármilyen nagyra is értékelték a műveltséget, mégsem engedték meg annak bálványozását, nehogy a renaissancehoz hasonlóan, elpogányosodjék.

Amint az egyház Bethlen Gábor alatt ismét megerősödött s összeszedte magát, a fejedelem kiváló munkatársa, Késérői Dajka János püspök olyan végzéseket hozott és terjesztett a fejedelem elé, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy a Báthory Gábor fejedelem gonosz példája nyomán támadt romlottságot megszüntessék s helyreállítsák Erdély tiszta puritán szellemét. Mindaz, ami a fejedelmi korban az erkölcsi fegyelmezés terén történt, alapvető a későbbi fejlődésre nézve. A becsület, a tisztesség, a felelősség és a fegyelem ebben a korban szövődtek bele az erdélyi lélekbe s váltak annak fundamentális vonásaivá. Enélkül a sajátos légkör nélkül el sem tudjuk képzelni az erdélyi magyar művelődést.

7. *A református egyház művelődési munkájának egy másik kiemelkedő vonása a nyugati műveltséggel való kapcsolatának az erősítése.* Tulajdonképpen a reformáció kapcsolta be az erdélyi magyarságot a nyugati szellem közösségébe, de ezeket a kapcsolatokat az erdélyi magyarság részéről a református egyház erősítette meg és tette igazán termékenyítővé. Heidelberg, Halle, Berlin, Göttingen, Bonn, Utrecht és Leiden által valóságos szellemi otthonává vált az erdélyi magyarságnak. A református magyar ifjak sokszor éveken át élnek ugyanabban a városban s szereznek becsületet a magyar névnek, majd éveken át folytatott levelezéseikkel, hazaküldött tudományos könyvekkel, naplóikkal ápolják, gondozzák nyugati-külföldi kapcsolataikat, majd pedig mint prédikátorok, professzorok, vagy iskolai rektorok szószékeiken át nyújtják a valóban keresztyén szellemű műveltség javait hűveiknek. Az, amit a református egyház eme külföldi peregrinációkról jövő képviselői hoztak, különösen a XVII., XVIII. századokban, de még a XIX. század elején is, nem renaissance-műveltség, tehát nem pogány, hanem keresztyén, és nem kizárólagos humanista körök műveltsége, hanem a népi élet legalsó rétegéig leszüremelő életető műveltség.

A nyugattal való kapcsolatok ápolásáért különösen a fejedelmek, de a főurak és a legderekabb középnemes családok is nagy áldozatokat hoztak, hogy minél több ifjúnak lehetővé tegyék a külföldi tanulmányozást s ezen a révén fenntartsák a nyugattal való kapcsolatot. A református egyház, anyagiakban való szegénysége mellett is, ezt a tradíciót mind mai napig fenntartotta, annyira, hogy a román megszállás nyugodtabb éveiben is, évenként 10–15 teológiai hallgatónak tette lehetővé a külföldi tanulmányozást. Kétségtelen azonban, hogy a megváltozott korszak következtében, különösen a XIX. század második felében, nagy visszaesést állapíthatunk meg ebben a tekintetben.

A nyugattal való kapcsolatok tárgyalásánál rá kell mutatnunk még egy nagyon jelentős tényre. Bethlen Gábor fejedelem, hogy a külföld termékenyítő hatásait egyetemesebbé tegye, a gyulafehérvári kollégium professzorai sorába a kor kiváló református tudósait hívja meg. Bojti Weress Gáspár, a fejedelem udvari történetírójának sikerül megnyerni a herborni református főiskola tanárai közül Alstedius-t, Bisterfeld-t és Piscator-t, korábban, legalább rövid időre Opitz Mártont, a „német költészet atyját” s ezzel sikerült Gyulafehérvárt az európai művelődés egyik központjává tenni. Szerényen Academicum Collegium-nak nevezik, de valóban valóságos egyetem volt, hiszen az akkor ismert tudományok egyeteme mind előadásra került a gyulafehérvári főiskolában.

7. *A református egyház művelődési szolgálatának igen jelentős tényezőjét képezte*

tovább sajátos iskola-rendszere s ezzel kapcsolatos művelődési politikája.

A református egyház iskola-rendszere tökéletesen megfelelt alkotmányos szervezetének. Az iskoláról azt vallotta, hogy azok az egyház „veteményes kertjei”, amelyek szervesen hozzátartoznak az egyház testéhez. Az iskolában ugyanazt az autonómiát valósította meg, amely hozzátartozott a legkisebb ekklezsia lényegéhez. A tanárok és a tanulók külön-külön rendet (status-t) képeztek, amelyek önmaguk kormányozták és igazgatták önmagukat, a presbiteri-rendszer lényegének megfelelően. Nem csak a tanárok, hanem a tanulók rendje is maga választotta tisztviselőit (officiálisait) és saját maga szabta meg azoknak reguláit és maga bíráskodott, legalább is elsőfokon, önmaga és tisztviselői felett. Az önevelésnek és a közéleti szolgálatra való nevelésnek ezzel olyan módját hozta létre, amely tökéletesen megfelelt annak az emberi eszménynek, amelyet hitvallásos szelleme és sajátos ethosa diktált. De megfelelt a legmagasabb és legnemesebb érzelemben vett keresztyén szellemi ember eszményének is.

A református egyház iskolázása előtt az az ethikai elv lebegett, amely azt követelte és vallotta, hogy az intelligencia az a legmagasabb emberi előjog, amely az embert a saját társadalmi környezetében megkülönbözteti s az a legmagasabb minőség, amely vezetésre jogosítja. Hitvallásából kifolyólag tisztában volt azzal, hogy azok az arravalóságok, amelyek az intelligencia, a műveltség alapját képezik, nincsenek egyes társadalmi rétegekhez, legkevésbé társadalmi osztályokhoz kötve, hanem Isten adományozása folytán függetlenek minden társadalmi helyzettől. Ezért a református egyház s nyomában a református fejedelmek, urak és nemesek, püspökök, prédikátorok és professzorok olyan iskolázást követeltek, amely különösen alkalmas arra, hogy olyan kiválogatást végezzen és hozzon létre, amelynek következtében a legkiválóbbak és legjobbak jutnak vezető szerephez a magyar életben. Ennek köszönhetette Erdély és Erdélyen túl az egész Magyarország, hogy az erdélyi magyar nép, különösen a székelység egyszerű fiai közül annyi tiszta jellemű és ítélőképeségű férfiú került ki s állott hűséggel és felelősséggel a haza szolgálatába. A református iskolák Erdély történetében, a múltban és jelenben egyformán, valóban „nemesítő iskolák” voltak, nemcsak abban az értelemben, hogy külső minőségükkel a kiváltságokkal rendelkező nemesi társadalom sorába emelték a legderekabbakat, hanem abban a mélyebb értelemben, hogy a szellem nemességével koronázták meg azokat, akik nevelői és oktatói rendszerükön végighaladtak.

8. *Külön tanulmány tárgyát képezné, ha megkísérelném, hogy mit jelentett a refor-*

mátus egyház Erdély tudományos életében. Csak néhány kiemelkedő példára mutatunk rá.⁸

Ha nem törekedhetünk teljességre, kezdjük sort csak Apáczai Csere Jánosnál, akit a ref. egyház nevelt, aki a református egyházban élt és fejtett ki olyan munkásságot, amely átfogja az egész magyar szellemi életet. A magyar tudományos szellem igazi megtestesülése, aki bár elsősorban filozófus, de olyan hatású és felfogású filozófus, akinek szelleme kihatott minden tudományos törekvésre és munkára. Az igazság bajnoka volt ő, aki, mint tűz lobog és hevít, gyújt mindenkit, akiben az igazság szeretetének csak egy szikrája is él, de pusztít mindent, ami hazugság vagy szűklátókörűség, ami ellentmond a szellem tekintélyének.

Az Apáczai prófétai lelke lobogott a XVII. század egy másik nagy alakjának, székelységére mindig büszke Szenczi Molnár Albertnek a személyiségében és munkásságában, a század végén pedig a tudós nyomdásznak, Misztótfalusi Kis Miklósnak lelkében. Szenczi Molnár szótárakat, grammatikákat, biblia- és zsoltár-fordításokat ajándékoz nemzetének. — Hasznos könyvekkel látni el a magyarságot, ez a főigyekezet hajtja, hogy senki semmiféle lelki épülésben hiányt ne szenvedjen. Ugyanez a nemes szándék vezeti Misztótfalusi Kis Miklóst. Mindketten aprópénzre váltják fel nagyszerű tudományos készülségüket, pedig európai jelentőségű tudományos munkára lennének képesek.

Utaljunk továbbá a református egyház egyik legnagyobb püspökére, *Geleji Katona Istvánra*, de nem mint egyházszerzőre, nem is mint theologusra, hanem mint magyar nyelvészre, akiről Simonyi Zsigmond azt mondja, hogy ő volt az első és öntudatos nyelvújító, ő állította fel a helyesírás etimológiai elvét, amely ma a nyelvészet alapját képezi, továbbá elsőnek mondta ki, hogy a meglévő képzések és összetételek analogiájára új szókat alkothatunk és ezzel megindította a mindenkori magyar nyelvújítás folyamatát.

Ha átmegyünk a következő évszázadba, talán még nehezebb válogatnunk azok között a tudós férfiak között, akiket a református egyház ajándékozott Erdélynek és az egész magyar nemzetnek. Kezdi a sort *Bod Péter*, aki egyformán nagy az irodalomtörténetben, az egyháztörténetben, Erdély történetének különböző részletekérdéseiben, a művelődés- és nemzetiség történetben. Folytatja a sort *Fogarasi Pap József*, a kiváló filozófus, aki három év alatt (1780—82) hét tudományos nagydíjat nyert el a harlemi és leideni tudós társaságoktól, majd a berlini tudományos akadémiától. Említsük még a *Pápai Páriz Ferenc*, majd a *Benkő*

⁸ Dr. Tavaszy Sándor: Magyar tudományos törekvések Erdélyben. Erdélyi Múzeum Egyesület Emlékkönyve. 1931.

József nevét, a Transilvania íróját, aki egyformán nagy, mint historikus és mint botanikus.

A XIX. században sok más nagy tudós személyiség között a két Bolyaival, *Bolyai Farkassal* és *Jánossal* ajándékozza meg Erdély történetét. A Bolyaiakat megelőzi, a geometriában a tudós tordosi prédikátor, *Sipos Pál*, akinek geometriai művét a berlini akadémia külön a tiszteletére veretett aranyéremmel tünteti ki, de aki a filozófiában is a legelsőek közé tartozik. Követi ezeket a nagy neveket *Köteles Sámuel*, *Péterffy Károly*, hogy éppen csak azokat a református tudósokat említsük, akik magából az egyházból indultak el, az egyházban éltek és az egyház keretei között fejtették ki tudományos munkásságukat.

A református egyház mind mai napig még nem szűnt, hogy az egyház intézményes keretei között ne folytassa a tudós-nevelést s a tudományos munka által is kivegye részét a legmagasabb értelemben vett nemzetnevelésből.

9. Es végül utaljunk röviden arra, hogy a református egyház nemcsak nyugat felé fordulva vállalta az európai művelődési szolgálatot, hanem Keletre nézve is, vállalta a *misszió parancsát is*. Nem elégedett meg azzal, hogy saját népét gondozza és csak a saját egyházát építse, hanem azt, amit Krisztusban nyert, eljuttassa azokhoz a népekhez is, amelyek nélkülözték Krisztus tiszta evangéliumát. Gondolunk itt elsősorban a fejedelmi kor missziói vállalkozására: eljuttatni az Isten Igéjét a román

néphez is. Ma már nem szorul bizonyításra, hogy a román reformáció nem volt politikai, hanem tiszta és önzetlen evangéliumi vállalkozás. A református egyház lényegével ellenkezik a hatalom hajszolása, a külső térhódítás gondolata, tehát nemcsak politika, de még propaganda sem játszott szerepet a román reformációban. Nem is volt ebből a szempontból semmi eredménye ennek a vállalkozásnak, vagy ha volt is, hamar odalett, de megmaradt az a felemelő hatása, hogy nyomdát, román nyelvű könyvet, nemzeti műveltséget adott az egész románságnak. Így lépett ki a református egyház önmaga határai közül Erdély történetébe s vállalt és végzett egy olyan szolgálatot, melyben bizonyosságát adta az erdélyi szellem önzetlen és tiszta igazságának.

És vállalta ezt a missziói parancsot az enyedi diák, a nagy magyar zarándok, *Kőrösi Csoma Sándor* is, akit a református egyház nevelt, táplált, éltetett és szerelt fel ama küldetésstudattal, mely arra készítette, hogy keresse a magyarság bölcsőjét. Nem sikerült talán ez a vállalkozás sem, de sikerült olyan tudományos szolgálatot végeztetnie általa, amelyért hálás az egész művelt világ.

És vállalja ma is *Babos Sándor* mandzsuri missziójával, hogy újabb bizonyosságát adja annak, hogy nem a felekezeti elfogultság talpalatnyi tereért küzd, hanem ama láthatatlan Anyaszentegyházért, az Istenországért!

Dr. Tavaszy Sándor.

A mi istentiszteletünk.

4. A negyedik alapvető sajátosság, amelyről megemlékezünk: *a mi istentiszteletünk nem üdvintézmény, hanem üdvközösség*. Hogy mit jelent ez, annak világossá tétele érdekében ismét kénytelen vagyok a misére hivatkozni. A mise egy a hívőtől semmi tekintetben nem függő üdvintézmény. Ez egyfelől azt jelenti, hogy amennyiben a mise végrehajtásába alapvető hiba csuszott be, akkor az semmit érő, bármilyen áhitattal vett is részt benne az egyes hívő. Másfelől azt is jelenti, hogy amennyiben a pap kifogástalanul végzi el a misét, akkor az oltáron valóban végbemegy az oltárnak és a bornak Krisztus valóságos testtévé és vérévé való átlényegülése és ennek áldásai kiterjednek nemcsak azokra, akik a misében résztvettek, hanem azokra is, akik nem voltak jelen, akik már régen meghaltak. Tehát elvileg nincs szükség arra, hogy akár a pap, akár a gyülekezet lelkileg résztvegyen abban. A mise végbemegy önmagában függetlenül a hívőktől, minden személyi hozzáadás nélkül, mert a mise egy objektív, önmagában tökéletesen kész üdvintézmény.

Ismét azt kell megállapítanom, hogy egészen másképpen áll a dolog a mi istentiszteletünkkel. Nem mellékes nálunk sem, hogy az istentisztelet rendjét pontosan betartsuk és abban külsőképpen is résztvegyünk. Meg vagyok győződve, ha akár a lekipásztor, akár a gyülekezet, vagy annak valamelyik tagja, tudatosan, az Igével szemben való engedelmességből, vagy restségből felforgatja, megcsonkítja a mi istentiszteletünket, vétkezik és lehetetlenné teszi önmagára nézve az Isten színe elé való jutást. De az is bizonyos, hogy ha akár véletlenségből, akár kényszerből változtatnak istentiszteletünkön, a benne egész lélekkel résztvevőre nézve éppen olyan áldásos lehet, mintha legpontosabban az egyház, a Szentírás rendelése szerint ment volna végbe. Az úrvacsora jegyeivé a kenyér és a bor a Jézus Krisztus rendelése folytán lettek. Nem szabad ezeket a jegyeket önkényesen másokkal felcserélni. De ha valahol megesnék, hogy egy gyülekezet minden utánjárás dacára sem tudna mást tenni az úrasztalára, mint tiszta kukorica kenyeret, a Jézus Krisztussal való egyesülést az éppen olyan módon szolgálhatná, mint a tiszta

búzából sült kenyérrel való úrvacsorázás. Sőt tovább megyek. Az úrvacsorát két szín alatt, mint kenyeret és bort kell venni. De ha valami módon megesnék, hogy valaki nem a maga hibájából, hanem például a kiosztást végző lelkipásztor feledékenységéből, csak az egyik jegyből részesülne: amennyiben hittel venné azt, az az úrvacsora éppen úgy szolgálná a lelkiépülését, mintha mind a két jegyből részesült volna. *Mert az élő Krisztus nincsen sem a jegyekbe, sem a formákba bezárva. Ő közvetlenül, a jegyek nélkül is jöhet a hívő szívhez. Az istentiszteleti rend és előírások csak az embert kötik, de nem az Istent.*

Az istentisztelet csak az az eszköz, csak az az út, amelyen találkozhatunk Istennel, de nekünk magunknak kell ezt az eszközt használnunk, ezen az úton elindulunk. *A mi személyes, lelki részvételünk nélkül semmit sem ér az az istentisztelet, akármilyen hatalmas volt is az a prédikáció, akármennyire a lelkipásztor szívéből fakadt is az imádság, akármilyen szép renddel folyt is le az úrvacsora.* Minden istentisztelet csak annak a számára lesz Istennel való találkozássá, aki a maga élő hitével vesz részt az istentiszteleten: énekel, imádkozik, hallgatja az igehirdetést, veszi az úrvacsorát. Igy lehetséges az, hogy egy istentiszteleten az egész gyülekezet találkozott Istennel, meghallotta Istennek üzenetét, egyedül csak én nem, mert csak testileg voltam jelen az istentiszteleten, csak a szájjammal mondtam az imádságot, vettem a szent jegyeket, csak a fülemmel hallgattam az igehirdetést, de nem a hitemmel is, nem a lelkemmel is. És megtörténhetik az, hogy az egész gyülekezet nem tudott Isten színe elé jutni, mivel lelkük távol volt, és ebben a lélek nélküli istentiszteletben egy valaki, aki a gyülekezet léleknélküli éneklésében teljes szívvel résztvevő, a léleknélküli prédikációra hittel hallgatott, boldogan megtapasztalta a Szentlélek által Istennek jelenlétét. A református embernek tudnia kell, hogy az istentisztelet áldásának megnyeréséhez nem elegendő, hogy azon testileg résztvegyen. Még az sem elég, ha együtt énekel a gyülekezettel, ha együtt mondja az imádságot, ha csöndben hallgat a prédikáció alatt, ha szépen felveszi az úrvacsorát. Mindezt meg kell tennie, de hozzá kell adnia a hitét, részt kell vennie ezekben egész lelkével. Az én hitem énekeljen az énekekben, fohászkodjék az imádságban és legyen megszólítva a prédikációban, különben az egész istentisztelet üres külsőség marad. Isten csak a hitnek lesz jelenvaló, mert Jézus csak a hit által lesz Krisztussá. Hitetlen lélekkel hiába szaladgálunk egyik templomból a másikba, valamelyik szebben beszélő igehirdető hallgatására. Első sorban nem a prédikáció szépségétől, hanem a hallgató hitétől függ, hogy épül-e a lélek vagy nem! A mi istentiszteletünk Isten és ember valóságos találkozása. Nemcsak az

Istennek, hanem az embernek is valóságosan az egész valójával jelen kell azon lennie. Ez külsőképpen abban mutatkozik meg, hogy istentiszteletünk formailag nem más, mint Isten és a gyülekezet párbeszéde.

Az elmondottakból nyilvánvaló az a rendkívüli jelentőség, mellyel a mi istentiszteletünkben a gyülekezet rendelkezik. Nem feledve el azt, hogy Isten az ura az istentiszteletnek, mert Tőle, az ő jótetszésétől függ, hogy fogadjá-e a mi hódolatunkat, azt kell mondanunk, hogy *emberi oldalról nézve a gyülekezet az istentisztelet hordozója.* A gyülekezet magatartásától függ, hogy az Isten által felkínált találkozás végbe megy-e vagy nem. A helyes magatartásnak az az alapvető feltétele, hogy azzal a hittel, várakozással és reménységgel készüljek az istentiszteletre és vegyek részt azon, hogy ott nem ember emberekkel, nem a gyülekezet a pappal találkozik, hanem Istennel van ott közvetlen, személyes és valóságos találkozásunk. Mindabban, ami az istentiszteleten történik, olyan buzgósággal és odaadással vegyek részt, mint ami mind arra való, hogy az Istennel való találkozás végbe menjen. Olyan buzgósággal énekeljek és imádkozzam, mint aki tudom, hogy azok nem hangzanak el a puszta levegőbe, hanem Isten színe elé jutnak, aki olyan figyelmesen hallgat azokra, hogy százak és ezrek harsogó énekéből is világosan kihallja az én hangomat, és a közös imádságon megérzi az én szívem titkos óhajlásait. Az írásolvasásra, bűnbocsánat hirdetésre, prédikációra, áldásra olyan figyelmesen hallgassak, mint Isten tulajdon beszédére, amelyben gyarló emberi ajkakon át Ő maga, személyesen szól hozzám, felel az én éneklésem és imádságom szavára. Úgy vegyek részt éneklésben, imádságban, úgy hallgassak az Igére, mint aki tudom, hogy *egyesegvedül azon fordul meg minden, ott vagyok-e egész lelkemmel, egész hitemmel ezen a nagy találkozón.* Ha ott vagyok egészen, akkor lehet az az éneklés akármilyen gyarló, az az imádság akármilyen erőtelen, az a prédikáció — emberi mérték szerint — akármilyen gyöngye: Isten elfogadja, Isten felhasználja azokat és megajándékoz szentséges jelenlétével. Kétségkívül nem mellékes, hogy milyen az a templom, ahol az istentisztelet végbe megy, kellemesen fűtött, vagy léghuzatos, hideg, kényelmesek a padok vagy kényelmetlenek, fegyelmezett vagy fegyelmezetlen a gyülekezet. Nem mellékes, hogy szép, erőteljes a gyülekezeti éneklés, buzgó az imádság, bizonyágtévéstől izzó a prédikáció vagy lélektelen, erőtelen. Nem mellékes, mert az alkalmas eszközökkel könnyebb célhoz érni, mint a kevésbé alkalmasokkal vagy éppen alkalmatlanokkal. De a fontos, a legfontosabb az, hogy én magam milyen felkészültséggel, milyen hittel veszek részt azon az istentiszteleten. S ha üres lélekkel, üresebben, mint

József nevét, a Transilvania íróját, aki egyformán nagy, mint historikus és mint botanikus.

A XIX. században sok más nagy tudós személyiség között a két Bolyaival, *Bolyai Farkassal* és *Jánossal* ajándékozza meg Erdély történetét. A Bolyaiakat megelőzi, a geometriában a tudós tordosi prédikátor, *Sipos Pál*, akinek geometriai művét a berlini akadémia külön a tiszteletére veretett aranyéremmel tünteti ki, de aki a filozófiában is a legelsőek közé tartozik. Követi ezeket a nagy neveket *Köteles Sámuel*, *Péterffy Károly*, hogy éppen csak azokat a református tudósokat említsük, akik magából az egyházból indultak el, az egyházban éltek és az egyház keretei között fejtették ki tudományos munkásságukat.

A református egyház mind mai napig meg nem szűnt, hogy az egyház intézményes keretei között ne folytassa a tudós-nevelést s a tudományos munka által is kivegye részét a legmagasabb értelemben vett nemzetnevelésből.

9. Es végül utaljunk röviden arra, hogy a református egyház nemcsak nyugat felé fordulva vállalta az európai művelődési szolgálatot, hanem Keletre nézve is, vállalta a *misszió parancsát* is. Nem elégedett meg azzal, hogy saját népét gondozza és csak a saját egyházát építse, hanem azt, amit Krisztusban nyert, eljuttassa azokhoz a népekhez is, amelyek nélkülözték Krisztus tiszta evangéliumát. Gondolunk itt elsősorban a fejedelmi kor missziói vállalkozására: eljuttatni az Isten Igéjét a román

néphez is. Ma már nem szorul bizonyításra, hogy a román reformáció nem volt politikai, hanem tiszta és önzetlen evangéliumi vállalkozás. A református egyház lényegével ellentétben a hatalom hajszolása, a külső térhódítás gondolata, tehát nemcsak politika, de még propaganda sem játszott szerepet a román reformációban. Nem is volt ebből a szempontból semmi eredménye ennek a vállalkozásnak, vagy ha volt is, hamar odalett, de megmaradt az a felemelő hatása, hogy nyomdát, román nyelvű könyvet, nemzeti műveltséget adott az egész románságnak. Így lépett ki a református egyház önmaga határai közül Erdély történetébe s vállalt és végzett egy olyan szolgálatot, melyben bizonyosságát adta az erdélyi szellem önzetlen és tiszta igazságának.

És vállalta ezt a missziói parancsolatot az enyedi diák, a nagy magyar zarándok, *Kőrösi Csoma Sándor* is, akit a református egyház nevelt, táplált, éltetett és szerelt fel ama küldetés tudattal, mely arra készítette, hogy keresse a magyarság bölcsőjét. Nem sikerült talán ez a vállalkozás sem, de sikerült olyan tudományos szolgálatot végeztetnie általa, amelyért hálás az egész művelt világ.

És vállalja ma is *Babos Sándor* mandzsuri missziójával, hogy újabb bizonyosságát adja annak, hogy nem a felekezeti elfogultság talpalatnyi teréért küzd, hanem ama láthatatlan Anyaszentegyházért, az Istenországaért!

Dr. Tavaszy Sándor.

A mi istentiszteletünk.

4. A negyedik alapvető sajátosság, amelyről megemlékezünk: a *mi istentiszteletünk nem üdvintézmény, hanem üdvközösség*. Hogy mit jelent ez, annak világossá tétele érdekében ismét kénytelen vagyok a misére hivatkozni. A mise egy a hívőtől semmi tekintetben nem függő üdvintézmény. Ez egyfelől azt jelenti, hogy amennyiben a mise végrehajtásába alapvető hiba csuszott be, akkor az semmit érő, bármilyen áhitattal vett is részt benne az egyes hívő. Másfelől azt is jelenti, hogy amennyiben a pap kifogástalanul végzi el a misét, akkor az oltáron valóban végbemegy az ostyának és a bornak Krisztus valóságos festtév és vérévé való átlényegülése és ennek áldásai kiterjednek nemcsak azokra, akik a misében résztvettek, hanem azokra is, akik nem voltak jelen, akik már régen meghaltak. Tehát elvileg nincs szükség arra, hogy akár a pap, akár a gyülekezet lelkiileg résztvegyen abban. A mise végbemegy önmagában függetlenül a hívőtől, minden személyi hozzáadás nélkül, mert a mise egy objektív, önmagában tökéletesen kész üdvintézmény.

Ismét azt kell megállapítanom, hogy egészen másképpen áll a dolog a mi istentiszteletünkkel. Nem mellékes nálunk sem, hogy az istentisztelet rendjét pontosan betartsuk és abban külsőképpen is résztvegyünk. Meg vagyok győződve, ha akár a lekipásztor, akár a gyülekezet, vagy annak valamelyik tagja, tudatosan, az Igével szemben való engedetlenségből, vagy restségből felforgatja, megcsonkítja a mi istentiszteletünket, vétkezik és lehetetlenné teszi önmagára nézve az Isten színe elé való jutást. De az is bizonyos, hogy ha akár véletlenségből, akár kényszerből változtatnak istentiszteletünkön, a benne egész lélekkel résztvevőre nézve éppen olyan áldásos lehet, mintha legpontosabban az egyház, a Szentírás rendelése szerint ment volna végbe. Az úrvacsora jegyeivé a kenyér és a bor a Jézus Krisztus rendelése folytán lettek. Nem szabad ezeket a jegyeket önkényesen másokkal felcserélni. De ha valahol megesnék, hogy egy gyülekezet minden utánjárás dacára sem tudna mást tenni az úrasztalára, mint tiszta kukorica kenyeret, a Jézus Krisztussal való egyesülést az éppen olyan módon szolgálhatná, mint a tiszta

búzából sült kenyérrel való úrvacsorázás. Sőt tovább megyek. Az úrvacsorát két szín alatt, mint kenyeret és bort kell venni. De ha valami módon megesnék, hogy valaki nem a maga hibájából, hanem például a kiosztást végző lekipásztor feledékenységből, csak az egyik jegyből részesülne: amennyiben hittel venné azt, az az úrvacsora éppen úgy szolgálná a lelkiépülését, mintha mind a két jegyből részesült volna. *Mert az élő Krisztus nincsen sem a jegyekbe, sem a formákba bezárva. Ő közvetlenül, a jegyek nélkül is jöhet a hívő szívhez. Az istentiszteleti rend és előírások csak az embert kötik, de nem az Istent.*

Az istentisztelet csak az az eszköz, csak az az út, amelyen találkozhatunk Istennel, de nekünk magunknak kell ezt az eszközt használnunk, azon az úton elindulnunk. *A mi személyes, lelki részvételünk nélkül semmit sem ér az az istentisztelet, akármilyen hatalmas volt is az a prédikáció, akármennyire a lekipásztor szívéből fakadt is az imádság, akármilyen szép renddel folyt is le az úrvacsora.* Minden istentisztelet csak annak a számára lesz Istennel való találkozássá, aki a maga élő hitével vesz részt az istentiszteleten: énekel, imádkozik, hallgatja az igehirdetést, veszi az úrvacsorát. Így lehetséges az, hogy egy istentiszteleten az egész gyülekezet találkozott Istennel, meghallotta Istennek üzenetét, egyedül csak én nem, mert csak testileg voltam jelen az istentiszteleten, csak a szájjammal mondtam az imádságot, vettem a szent jegyeket, csak a fülemmel hallgattam az igehirdetést, de nem a hitemmel is, nem a lelkemmel is. És megtörténhetik az, hogy az egész gyülekezet nem tudott Isten színe elé jutni, mivel lelkük távol volt, és ebben a lélek nélküli istentiszteletben egy valaki, aki a gyülekezet lélek nélküli éneklésében teljes szívvel részt vett, a lélek nélküli prédikációra hittel hallgatott, boldogan megtapasztalta a Szentlélek által Istennek jelenlétét. A református embernek tudnia kell, hogy az istentisztelet áldásának megnyeréséhez nem elegendő, hogy azon testileg részt vegyen. Még az sem elég, ha együtt énekel a gyülekezettel, ha együtt mondja az imádságot, ha csöndben hallgat a prédikáció alatt, ha szépen felveszi az úrvacsorát. Mindezt meg kell tennie, de hozzá kell adnia a hitét, részt kell vennie ezekben egész lelkével. Az én hitem énekeljen az énekekben, fohászkodjék az imádságban és legyen megszólítva a prédikációban, különben az egész istentisztelet üres külsőség marad. Isten csak a hitnek lesz jelenvaló, mert Jézus csak a hit által lesz Krisztussá. Hitetlen lélekkel hiába szaladgálunk egyik templomból a másikba, valamelyik szebben beszélő igehirdető hallgatására. Első sorban nem a prédikáció szépségétől, hanem a hallgató hitétől függ, hogy épül-e a lélek vagy nem! A mi istentiszteletünk Isten és ember valóságos találkozása. Nemcsak az

Istennek, hanem az embernek is valóságosan az egész valójával jelen kell azon lennie. Ez külsőképpen abban mutatkozik meg, hogy istentiszteletünk formailag nem más, mint Isten és a gyülekezet párbeszéde.

Az elmondottakból nyilvánvaló az a rendkívüli jelentőség, mellyel a mi istentiszteletünkben a gyülekezet rendelkezik. Nem feledve el azt, hogy Isten az ura az istentiszteletnek, mert Tőle, az ő jótetszésétől függ, hogy fogadjja-e a mi hódolatunkat, azt kell mondanunk, hogy *emberi oldalról nézve a gyülekezet az istentisztelet hordozója.* A gyülekezet magatartásától függ, hogy az Isten által felkínált találkozás végbe megy-e vagy nem. A helyes magatartásnak az az alapvető feltétele, hogy azzal a hittel, várakozással és reménységgel készüljek az istentiszteletre és vegyek részt azon, hogy ott nem ember emberekkel, nem a gyülekezet a pappal találkozik, hanem Istennel van ott közvetlen, személyes és valóságos találkozásunk. Mindabban, ami az istentiszteleten történik, olyan buzgósággal és odaadással vegyek részt, mint ami mind arra való, hogy az Istennel való találkozás végbe menjen. Olyan buzgósággal énekeljek és imádkozzam, mint aki tudom, hogy azok nem hangzanak el a pusztába, hanem Isten színe elé jutnak, aki olyan figyelmesen hallgat azokra, hogy százak és ezrek harsogó énekéből is világosan kihallja az én hangomat, és a közös imádságon megérzi az én szívem titkos óhajlásait. Az írásolvasásra, bűnbocsánat hirdetésre, prédikációra, áldásra olyan figyelmesen hallgassak, mint Isten tulajdon beszédére, amelyben gyarló emberi ajkakon át Ő maga, személyesen szól hozzám, felel az én éneklésem és imádságom szavára. Úgy vegyek részt éneklésben, imádságban, úgy hallgassak az Igére, mint aki tudom, hogy *egyesedül azon fordul meg minden, ott vagyok-e egész lelkemmel, egész hitemmel ezen a nagy találkozón.* Ha ott vagyok egészen, akkor lehet az az éneklés akármilyen gyarló, az az imádság akármilyen erőtelen, az a prédikáció — emberi mérték szerint — akármilyen gyöngye: Isten elfogadja, Isten felhasználja azokat és megajándékoz szentséges jelenlétével. Kétségkívül nem mellékes, hogy milyen az a templom, ahol az istentisztelet végbe megy, kellemesen fűtött, vagy léghuzatos, hideg, kényelmesek a padok vagy kényelmetlenek, fegyelmezett vagy fegyelmezetlen a gyülekezet. Nem mellékes, hogy szép, erőteljes a gyülekezeti éneklés, buzgó az imádság, bizonyágtévéstől izzó a prédikáció vagy lélektelen, erőtelen. Nem mellékes, mert az alkalmas eszközökkel könnyebb célhoz érni, mint a kevésbé alkalmasokkal vagy éppen alkalmatlanokkal. De a fontos, a legfontosabb az, hogy én magam milyen felkészültséggel, milyen hittel veszek részt azon az istentiszteleten. S ha üres lélekkel, üresebben, mint

ahogyan odamentem, kell eltávoznom, ne hibáztassak mást, se a lelkipásztort, se a szomszédomat, se a gyülekezetet, hanem egyesegyedül magamat. Mert én nem fogadtam el azt a kegyelmet, melyet Isten Jézus Krisztusban örök időkre megígért kivétel nélkül minden gyermekének, aki azt hajlandó hit által elfogadni.

A mi istentiszteletünk üdvközség: a gyülekezet közössége Istennel, az üdv urával. Isten ezt a közösséget mindenkinek kínálja. De csak az lesz részese, aki hit által elfogadja.

Üdvközség másfelől azért, mert összekapcsol azokkal a testvérekkel, akikkel együtt keressük az Istennel való találkozást. Nincs semmi a világon, ami olyan erősen össze tudna kovácsolni embereket, mint a közös ének, a közös imádság, a közös igehallgatás és a közös úrvacsora. Az istentisztelet az igazi gyülekezet-teremtő hatalom. Ezért nem alkalmasok a református istentisztelet számára az óriási, ezreket magukba foglaló templomok, ahol a gyülekezet áttekinthetetlen. Ezért szükséges, hogy az egy templomba járó, együtt imádkozó gyülekezet tagjai ismerjék egymást és ne mint vad idegenek, akik egymásról semmit sem tudnak és egymással nem törődnek, jöjjenek és menjenek.

Istenfia — amint a Heidelbergi Káté tanítja — az ő Igéje és Szentlelke által gyűjti a maga választott seregét. Az Ige és Szentlélek pedig e földön a legtisztábban és a leghatalmasabban az istentiszteleten munkálkodik. Így az istentisztelet az igazi egyházszervező és fenntartó erő. Az istentisztelet tehát üdvközség annyiban is, hogy az üdvre elválasztottak közössége nemcsak Istennel, hanem egymással is.

Tovább menve, üdvközség azért is, mert közösségbe kapcsol a láthatatlan anyaszentegyházzal, azokkal, akik már előttünk hittek, azokkal, akik most, velünk egy időben hisznek és azokkal, akik ezután hinni fognak. Ebbe a közösségbe természetesen beletartoznak mindazok, akik a mi református egyházunkból tagjai a láthatatlan anyaszentegyháznak a már megholtak, a most élők és az ezután születendők közül. De beletartoznak felekezetre való tekintet nélkül az összes választottak, mindazok, akik hit által Krisztusba oltattak. A különböző felekezeteket egymástól sok minden elválaszthatja ebben a világban, ahol nagy hatalom a bűn, amelynek természetéhez tartozik, hogy elválaszt. De Jézus Krisztusban találkozhatnak és találkoznak is. Az az istentisztelet, amely felekezeti gyűlésekre készítet, nem igazi istentisztelet. Abban nem volt Krisztussal találkozás. Mert Isten színe elé csak a szentek egyességében, az angyalok és az üdvözült lelkek társaságában lehet jutni.

Üdvközség tehát az istentisztelet, mert közösségbe kapcsol az üdv urával, Istennel és az üdvre elválasztottak egész seregével,

azokkal, akikről azt mondja a Jelenések könyve: „ímé egy nagy sokaság, amelyet senki meg nem számlálhatott, minden nemzetből és ágazatból és népből és nyelvből, és a királyiszek előtt és a Bárány előtt állanak vala, fehér ruhákba öltözve és az ő kezeikben pálmaágak, és kiáltanak nagy szóval, mondván: Az idvesség a mi istenünké, aki a királyiszekben ül, és a Bárányé!“ (Jelenések 7:9—10.)

III.

Az utolsó kérdés, amelyre felelni akarunk; istentiszteletünk külsőségeire vonatkozik.

Azt mondtuk volt, hogy bár az istentiszteletben a döntő jelentőségű a gyülekezet hívő részvétele, mégis nem mellékes, milyenek azok a külsőségek, melyek között az istentisztelet végbe megy: alkalmasak vagy alkalmatlanok, megragadók vagy unalmasok, szépek vagy visszatartók. Mert bár „az Isten lélek és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben imádják“, és bár Istennek nincs szüksége földi, érzéki eszközökre, minden közvetítés nélkül tud jönni a lélekhez; *nekünk embereknek, amíg e földön élünk, szükségünk van érzéki kifejező eszközökre, amelyek által a megfoghatatlant megfoghatóvá, a láthatatlant szemléltetővé igyekszünk tenni.* Természetesen ily körülmények között, hogy minél inkább tele van a lélek Isten nagyságának, szentségének, dicsőségének a csodálatával, annál forróbb a vágya, hogy azok a formák, amelyek között Isten elé megy, méltók legyenek a szentséges alkalomhoz. Legyen a legszebb a templom, a legzengőbb az ének, legyenek a legválogatottabbak a szavak, amelyek Istent dicsérik. A művészetek eredetüket annak köszönheték, hogy az ember a lehető legszebb formák között akarta bemutatni Isten előtt hódolatát.

A művészetek segítségének az igénybevételét minden keresztyén egyház istentiszteletében feltaláljuk. Legkevésbé a miénkben. A *köz tudatban meg is gyökeresedett az a vélemény, hogy a református egyház művészet-ellenes.* Ez a vélemény egyfelől arra a kétségtelen tényre támaszkodik, hogy a mi istentiszteletünkben csak a szülő művészetek, az ének, a költészet, az énekesenszólás, azok is korlátozott mértékben jutnak szóhoz, míg a képző művészetek közül a szobrászattal és a festéssel szemben egészen elutasító a magatartása, az építőművészet segítségét is nagyon mérsékeltten vette igénybe. Másfelől arra a közönyösségre és érzéketlenségre támaszkodik ez a vélemény, amelyet a mi egyházunk gyakorlata a művészi kifejező formákkal szemben látszik tanúsítani. Az a sok ízléstelenség, amely templom-építésünkben, templomaink berendezésében tapasztalható; az a vétkes nemtörődömség, amellyel templomi énekeink szépségét tönkre tesszük;

az a formátlanság és rendetlenség, amely úgy az istentiszteleteinket vezető lelkipásztorok, mint a gyülekezeteink részéről elég gyakran tapasztalható, megerősítik ezt a kedvezőtlen véleményt. Azonban ezek a tények nem tekinthetők egyházunk lényegéhez tartozóknak. A mi istentiszteletünknek a zsinormértéke a Szentírás. Az Írás pedig határozottan rendeli: „Mindenek ékesen és jörenddel legyenek” az istentiszteletben. (I. Kor. 14:40.) Istené a földnek minden szépsége. Ha Ő úgy kívánja, fel kell ékesíteni templomát a művészetek legnagyobb alkotásaival.

De — és ez magyarázza egyházunknak a művészetekkel szemben való állásfoglalását — Isten az ő Igéjében határozottan tudtul adta, hogy Ő nem külső, muló ragyogást kíván, hanem hanem lélekben és igazságban való imádást. *Istentiszteletünkben ennél fogva csak annyi külső kifejező eszköz alkalmazható, amennyi feltétlenül szükséges és ami előmozdítja a lélekben és igazságban való imádást.* Mindent félre kell tennünk, ami elvonhatná ettől a figyelmet. „Akármiféle szépség legyen is, ha egyszer emberi szépség, el ne vonja a lelket Isten szépségétől, s akármiféle dicsőség legyen is az, túl ne sugározza az Isten dicsőségét. Ezért fehér falú a református templom, világos ablaku, kép- és szobornélküli, csupán az Ige számára teremtetett” — állapítja meg Ravasz László, az ékesen szólás művészetének páratlan mestere. (Ravasz: Agenda 14:1.)

Ebből érthető az egyes művészetekkel szembeni magatartásunk. *Mi egyetlen művészetet sem használunk fel díszítő céllal csak azért, hogy általa tetszetősebbé tegyük külsőképpen, hogy felcicomázzuk vele istentiszteletünket, ha az a művészet nem nélkülözhetetlen az Ige szolgálatára.* A festészet, szobrászatot, zenét ezért nem alkalmazzuk. Az építőművészetet viszont felhasználjuk, mert segítsége a templomok létrehozásában nélkülözhetetlen. Az ének, az ékesen szólás és a költészet pedig, mint az Ige kifejezésének az eszközei lettek a mi istentiszteletünknek uralkodó művészei. De ezek is csak eszközi jelentőséggel. Például a legnagyobb énekművész, a leghatalmasabb énekkar sem helyettesítheti a gyülekezet énekét. De, amiként tiltakozunk a művészetekkel való minden visszaélés, a művészeteknek önmagukért, az Ige rovására való alkalmazása ellen, éppen úgy tiltakozunk minden rút és köznapi ellen is, mert az is zavarja az Istenre várakozó lélek áhitatát. Egyházunk lehet a művészetek ellensége, ha azok nem állanak az Ige szolgálatában. A szép ellensége azonban soha, mert minden igazi szépség Istentől van. Azonban soha sem engedheti meg az egyház, hogy az isteni szépség helyét emberi szépség foglalja el, vagy az Igének keménységét, zordonságát a művészetek segítségével eltakarják!

Itt szólunk istentiszteleti helyünkről, a *templomról*, mint amelynek létrehozásában az építőművészet segítségét egyházunk is kénytelen igénybe venni. Isten nem lakozik kézzel csinált templomokban. Ő mindenütt jelen van, ahol övéi az Ige hallgatására, neve imádására összegyűlnek. Ennélfogva a mi istentiszteletünk nincs bizonyos előírások szerint elkészített helyhez kötve. Számunkra nincsenek különös értelemben vett szenthelyek, ahol az istentisztelet hatékonyabb volna. Tarthatunk bármely helyen istentiszteletet: szabadban, iskolában, magánháznál. Csak legyen az alkalmas az istentisztelet tartására és ne sértse az istentisztelet méltóságát. *Elvi szempontból tehát nincs szükségünk templomokra.* De a gyakorlati szempont megkívánja, hogy ahol állandó gyülekezet alakult ki, legyen annak külön istentiszteleti helye, amely berendezésével, elhelyezésével legyen alkalmas az istentisztelet szolgálatára. Ezek a templomok nem Isten lakóhelyei, hanem csak a cél szerint. amelynek szolgálatában állanak, nevezhetők istenházának. De azért nem is közönséges épületek, hanem mint az Ige hallgatására és imádságra összegyűlő gyülekezet helyei, a mindennapi használatból kivétetnek és szenteknek, azaz Isten szolgálatára felajánlottaknak tekintetnek. Ezért templomainkat, mint általában az istentisztelet céljára szolgáló minden egyéb eszközünket: harangot vagy orgonát, felszenteljük, azaz ünnepi istentisztelettel erre a szolgálatra leköltjük. Építésüknél arra kell tekintettel lenni, hogy alkalmasak legyenek az Ige hirdetésére és hallgatására, a sákramentumok kiszolgáltatására. Úgy belső berendezésükben, mint külső formájukban jusson kifejezésre az a cél, amelynek szolgálatába állítatnak és az a szeretet és megbecsülés, amellyel az Úr háza iránt viseltetünk. Templomnak és berendezésnek jó karban tartása a kálvinista gyülekezet legszébb ékessége.

Befejezésül még egy pár szót *istentiszteletünk alkatáról*. Kétféle gyülekezeti istentiszteletünk van: igehirdetéses és sákramentumos. A megkülönböztetés az alapon történik, hogy az egyiknek a középpontjában az Ige írás-olvasás vagy prédikáció, a másikéban pedig a sákramentumok formájában áll. Mint-hogy a sákramentom is Ige, minden istentiszteletünk ígés istentisztelet. Ennélfogva az Istennel való találkozás mindenik istentiszteletünkben azonos feltételek mellett megy végbe s így istentiszteleteink között lényegbeli különbség nincsen. És nincsen fokozatbeli sem, mintha az egyik magasabbrendű lenne, mint a másik. Ennélfogva, amit az egyik istentiszteletről megállapítottunk, az igaz a másakra vonatkozólag is.

Istentiszteletünknek a rendje nem egy kívülről adott rend, hanem az istentiszteletünk lényegéből nőtt ki. Igazolja ezt istentiszteletünk

előállása is. A kálvini reformáció a római egyház istentiszteletét elvetette és a maga istentiszteletét egészen újra alkotta, abból indulva ki, hogy az istentisztelet ura és formálója az Ige. *A református istentiszteletnek*, annak megfelelően, hogy az Istennel való találkozást a Jézus váltságmunkája tette lehetővé, *három mozzanata van: az első az ember nyomorúsága, a második az ember szabadulása, a harmadikban az ember hálaadása jut kifejezésre.* A bűn megismerése és megvallása, Isten üdvözítő akaratának hirdetése és végül hálás elfogadása: ez megy végbe minden istentiszteletünkben. Hogy ez miként formálódik ki az istentiszteletben, azt nézzük meg az inkább ismert prédikációs istentiszteletünkön. Ennek középpontjában a prédikáció áll és a többi alkotó részek e középpont körül úgy helyezkednek el, hogy egyfelől az Igében való találkozásra előkészítsenek, másfelől a találkozás áldásait megőrizni és az életbe kivinni segítsenek. Mivel mi Istenhez bűneink miatt addig nem közeledhetünk, amíg Ő erre engedélyt nem ad, az első rész az igeolvasásban Isten hozzánk-hajlásával kezdődik, melyre mi bűneinknek és a bocsánatban való hitünknek megvallásával felelünk, és bezáródik az első rész a bűnbocsánat hirdetéssel. A második, derekas rész, amelynek középpontjában a prédikáció formájában az Ige áll, az Igéért való könyörgéssel kezdődik és hálaadással, meg hitvallással végződik. A harmadik, befejező rész az adakozásban az ember hálaadását, fogadalmát, az áldásban Istennek a mi felajánkozásunkat elfogadó kegyelmét juttatja kifejezésre. *Istentiszteletünk váza* tehát a következő: bibliaolvasás, hitvallás, bűnbocsánathirdetés, Igéért való könyörgés, ige-hirdetés, Igéért való hálaadás, Miatyánk, adakozás, áldás. Úgy az egész istentiszteleten, mint az egyes részel felépítésében mindenütt kifejezésre jut istentiszteletünk ama lényege, hogy Istennel való személyes találkozás, mert az emberi szólást mindenütt az isteni felelet, az Isten szólását az ember felelete követi. Ezt a vázat bekeretezi, a részek közötti átmenetet adja, a gyülekezet tevőleges részvételét biztosítja s egyúttal az egész istentiszteletnek változatosságot és lüktető mozgalmasságot ad a *gyülekezeti ének*, amely tartalma szerint lehet imádság, vagy hitvallás, vagy ige-hirdetés, lehet úgy az Isten, mint az ember beszéde. A gyülekezet mozgása, amely a felállásban és leülésben nyilvánul meg, egyfelől arra szolgál, hogy a tiszteletadás jusson benne ünnepélyes kifejezésre, másfelől szintén a változatosságot szolgálja.

A mi jelenleg használt istentiszteleti rendtartásunk *különbözik a magyarországi egyetemes református egyház rendtartásától*: az ottani prédikációs istentiszteletben a bűnvallás és bűnbocsánathirdetés, mint önálló alkotó

rész nem talál helyet, hanem bele van olvasztva a prédikáció előtti imádságba. Tekintettel arra, hogy amint láttuk, a mi református istentiszteletünk első részének a tartalma a bűnvallás és a bűnbocsánathirdetés, s így a magyarországi prédikációs istentisztelet nem juttatja kellő súllyal kifejezésre a bűnvallás, a bocsánat hirdetés jelentőségét, mi bármennyire is kíváncsúnak tartanók, hogy az egész magyar református egyházban teljesen egységes legyen az istentiszteleti rendtartás, mégis ragaszkodunk a miénkhez, mint az igazi református istentiszteleti rend tökéletesebb kifejeződéséhez és mindent megpróbálunk, hogy ez az ú. n. erdélyi liturgia jusson uralomra az egész magyar református egyházban.

Nem gondoltam, és remélem senki sem várta, hogy egy óra alatt mindent el tudok mondani a mi istentiszteletünkről. Természetes tehát, hogy sok kérdést nem is érintettem előadásomban. Szerettem volna azonban elérni annak felmutatását, hogy a mi istentiszteletünk a világon a legeslegfontosabbat, Istennel, az életünk forrásával és urával való közösséget kínálja nekünk. Ennélfogva az istentisztelet nem felesleges fényűzés vagy időpocsékolás, hanem a legmélyebb életszükséglet mindenki számára. Továbbá szerettem volna istentiszteletünk lényegének, sajátosságainak és külsőségeinek futólagos felmutatásával érdeklődést ébreszteni a mi külső formáiban egyszerű, de mégis fenségesen egyszerű istentiszteletünk kérdései iránt.

Dr. Gönczy Lajos.

„Mindenki szemei Tereád vigyáznak, és Te idejében megadod eledelüket. Megnyitod a Te kezedet, és megelégitesz minden élőtl ingyen.”

145. zsoltár 15—16.

Terjessze a REFORMÁTUS ÉLET-et, a városi gyülekezetek és a magyar református intelligencia heti lapját.

Kérjen mutatószámot a Budapest, IX. Kálvintér 8. szám alatti kiadóhivataltól. Előf. díj évi 10 P.

Az egyház és társadalom képe a „Nagyenyedi Demokritus”-ban.

Az ismeretlen fogalmú „Nagyenyedi Demokritus” első pillanatban bizonyára zavarba ejti az olvasót. Felette furcsa cím, noha az irodalomtörténetből már hallottunk efféléket. Mihelyt azonban lapozni kezdjük az „Erdélyi Ritkaságok” e legújabb kiadványát, csakhamar egyre növekvő érdeklődéssel merülünk el benne. A *Nagyenyedi Demokritus* címen nemrég megjelent kétkötetes munka ugyanis a legelső magyar erdélyi anekdotagyűjtemény, mely legnagyobb részében most kerül első ízben a nagyközönség elé.* Teljesen igaza van a gondos kiadónak szép előszavában: „Túlzás nélkül lehet állítani, hogy a Nagyenyedi Demokritus a XVIII. század első feléről minden eddigi forrásnál gazdagabb és színesebb képét nyújtja Erdély társadalmi és művelődési életének.”

Magyar ember mindig szerette a tréfás történeteket s ma is felette sokan vannak, akik csak az ilyen történetet szeretik. Ezt a gyűjteményt bizonyára ugyancsak élvezettel olvasgatják. Ám a szellemes és mulatságos történetek itt egyuttal a legkomolyabb vonásokkal idézik fel előttünk a XVIII. századi Erdély egyházi és társadalmi életét. A kétkötetes gyűjteményben Hermányi Dienes József, Enyed városának híres református lelkipásztora színesen, elevenen rajzolja meg az akkori Erdély egyházi, társadalmi és közművelődési viszonyait.

Református író elsősorban saját egyházának, szűkebb környezetének apró eseményeit jegyezte fel, de történetei között bőven szerepelnek más egyházak életére vonatkozók is. A történetek hősei papok, tanárok, főurak, jobbágyok, nemesek, férfiak, asszonyok, magyarok, németek, egyszóval az egész társadalom.

A református egyház tudós püspökök, tekintélyes esperesek és általánosságban jól felkészült lelkipásztorok szolgálata mellett éli a maga sajátos életét. Ez utóbbiak legnagyobb része külföldi tanulmányok végzése után kerül papi szolgálatra. Sokan azért mennek a papi pályára, hogy a jobbágyságból kiemelkedjenek. Másokat főúri pártfogók neveltenek. A városi papok — Szászváros, Kolozsvár, Nagyenyed stb. — anyagi és társadalmi helyzete kitűnő. Nagy jövedelmük van, tisztelt és megbecsült vezetői a városnak. Gyakran négylovas kocsin járnak. Ezzel szemben a falusi gyülekezetekben nehéz sors jut az Úr szolgáinak. Ha nem szol-

gálnak még külön valamelyik főúrnak, bizony állandó szükségben, nélkülözéssel élnek. Mellékfoglalkozást kell vállalniok. Némelyik az orvostudománnyal többre viszi, mint fő hivatásával. A torockói unitárius pap korcsmát tart s abból él. Máskor a papnak csak az a szerencséje, hogy jól házasodott s felesége után éledgel.

A lelkipásztorok munkáját a papoktól választott esperesek ellenőrzik. Gyakran tartanak vizitációt, mikor itt-ott nemcsak a tiszteletes urat, hanem a híveket is megvizsgálják. Aki a Miatyánkot nem tudja, annak büntetéspénzt kell fizetnie. A papok munkáját sokszor egészen az anyagi helyzetükből következő tények határozzák meg. Ahol túlságosan nagy a jövedelem — Szászváros, Kolozsvár — ott ellustulnak, nem tanulnak, ritkán prédikálnak. Nagyon gyakori a részegeskedés gazdag és szegény papoknál egyaránt. Előbbiek unalomból, utóbbiak nyomorúságuk miatt isznak. De általában sokat és majdnem mindenütt. Büntetésképpen gyakran áthelyezés vagy a lelkészi funkciótól való eltiltás következik.

Az egyházkormányzás és egyházi fegyelmezés legfőbb fóruma a zsinat. Itt rendezik a disputákat hitbeli kérdések és irányzatok felett. A vita latinul folyik s azt a jelenlévők nagy érdeklődéssel figyelik. Ugyancsak a zsinaton tárgyalják a papok fegyelmi ügyeit. Még pedig tiszteletreméltó bátorsággal és rendszerint minden kendőzés nélkül. Ennek megfelelően sok az olyan eset, mikor a papot megfosztják állásától. Az ilyen állásuktól megfosztott papok sokszor áttérnek róm. kath. vallásra; némelyik egészen elzúlik. Az eklézsia-követés gyakori a hívek között.

A ref. egyház életére ránehezedik a róm. kath. egyház mindenütt kivátságos helyzete. Ez a Bécs előtt kedves egyház, melynek papjai nagyon is tudatában vannak helyzetüknek. Térítési buzgalmuk fáradhatatlan. Eszközeik azonban ugyancsak változatosak, legtöbbször éppen nem evangéliumi szelleműek. A térítő pap így beszél a panaszkodóhoz: „Mihelyt elhagyod a kárhozatos eretnekséget, mindjárt felvesztünk hivatalba.” Az áttérés egyetemes orvosság és biztatás. Valaki sikkaszt s fél a büntetéstől: az áttéréssel büntetését felfüggesztik. Református orvos, a híres Köleséri, felesége hozományát megtartja, de az asszony mellett más „feleséget” tart. Törvényes felesége 16 éven át hiába szaladgál igazáért, mert ura sok előkelő embert gyógyítván, mindig maga felé hajlítja az igazságszolgáltatás embeireit. Végre az asszonynak eszébe jut az egyetlen orvosság: áttér a róm. kath. vallásra. Azonnal pa-

* *Nagyenyedi író Heraklitus és hol mosolygó s hol kacagó Demokritus.* Hermányi Dienes József kéziratgyűjteménye 1762-ből. Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadja: György Lajos. I.—II. kötet. Minerva, Kolozsvár, 1943. A Dr. Jancsó Elemér szerkesztette „Erdélyi Ritkaságok” 9—10. kötete.

rancs megy Erdélybe a hatóságokhoz. Kölesérit elfogják, bezárják, mire az orvos megmérgezi magát. Főúr kővárvidéki kapitány akar lenni. De még református, hiába. Akkor áttér s egy-szeribe teljesül régi vágya. A másik főúr ugyancsak az áttéréssel kapja meg azt a bir-tokot vagy rangot, amiért már régebb folya-modott.

Ilyen lévén a helyzet, a „térítők“ nem nagyon fárasztják magukat tudományos vagy evangéliumi érvekkel. Általában nagyon keveset tudnak. Szebenben egy szűcs bibliai jártassá-gával megszegyeníti a jezsuita pátert, máskor pedig az ügyvédől derül ki, hogy jobban ismeri a hitvázó írók érveit, mint a katolikus pap. Huszti nevű háromszéki ref. lekipásztor el-megy Csíksomlyóra egy vásárba. A francis-kánusok meghívását elfogadva, velük vacso-rázik a zárdában. Egyik hallgatója a refektó-rium előtt marad. Vacsora közben vallásos vita kerekedik, melyben a prédikátor jobban bírja érvekkel, mint a barátok. Ekkor a szerzetesek ütlegelni kezdik és a villákkal szúrkálják. A kívülmaradt református ember hallja a nagy jajgatást, hazaszalad és magával hívja katho-likus házigazdájukat. Ennek segítségével végre kiszabadítják a prédikátort a szerzetesek ke-zéből.

A társadalom élén a főurak és nemesek állanak. Ők a példamutatók, a nem nemesi származásuak őket utánozzák, hozzájuk alkal-mazkodnak. Tőlük függ igen sokszor a meg-élhetés, továbbhaladás vagy a jó eklézsia. Ezért nagyon uralkodnak az egyházban és a papok felett. A főúr kérésére az esperes elhelyezi a papot, nehogy annak leányát a főúr fia fele-ségül vegye s ezzel családját „lealacsonyítsa.“ A tudós papokat azonban legtöbbször megbec-sülik. Sőt, kedvenceiket néha érdemetlenül olyan állásokba juttatják, amelyekre azok alkal-matlanok. Gyakran ráérőszakolnak egy-egy

papot valamely gyülekezetre vagy egy tanárt a kollégiumra csak azért, mert ők úgy akar-ják. Ilyenkor mérhetetlen kárt okoznak.

A főurak hite már nem olyan erős és tudo-mányos, mint a XVII. században. Anyagi. és más előnyökért könnyen áttérnek a róm. kath. vallásra. Az ilyenek aztán üldözik egykori egy-házukat, csúfolják annak tanításait. Bánffi Diénes áttérése után a kutyáját úgy öltözteti, mintha református pap lenne: két lábra állítja és hóna alá bibliát tesz. Sok főúr azonban hűségesen kitart egyháza és vallása mellett s ezeknek helytállása nagy erősség az egyház számára. Az új főurak majdnem mind róm. katolikusok. Az udvar bőven osztogatja a ran-gokat s a „giz-gaz grófocskák“ — egykorú kifejezés — gombamódra szaporodnak.

Az iskolákban nagy szabadság uralkodik. A tanítás nyelve a latin. A diákok nagyon rakoncátlanok; gyakran a polgárokat, sőt saját iskolájuk tanárait is megtámadják. A tanítást, a tanár életét megbírálják s ha nem tetszik, rosszaságukat fejezik ki. Vastag tréfákat követ-nek el, tanárok feleségeivel szemtelenkednek. Erkölcsi életük nagyon szabados, nagy sza-badságukkal alaposan visszaélnek. Viszont a tanárok sem mindig állanak hivatásuk ma-gaslatán.

Igy vonul el az olvasó szemei előtt a film, melyet a Hermányi könyve készített Erdély életéről jó kétszáz évvel ezelőtt. Ebből a színes és pompásan megírt anekdotagyűjteményből eleven alakok lépnek ki, beszélnek, vitáznak és magyaráznak. Feltárnak olyan művelődéstörté-neti és családtörténeti anyagot, mely a maga nemében páratlan. Dr. Jancsó Elemér nagy szolgálatot tett a sorozat e számával az erdélyi magyarság történelmének, de különösen a ref. egyháznak. Méltó tehát, hogy minél többen elolvassák és így megismerjék a kétszáz évvel ezelőtti Erdély életét. Dr. Biró Sándor.

Egy érdekes öreg ember.

Bod Péter Szent Hilarius-a.

Nem évjárat szerint osztályozzuk az embereket. Az öreg embereket nem tartjuk magától értetődően vénnek és a fiatalokat sem ifjakkak. A szellemnek t. i. nincs ideje. Az idő, materiális adottság, csak az anyagon fog, a szellemen nincs hatalma. A szellem nem öregszik, nem vénül meg, mindig fiatal, érdekes, aktuális. Embe-rek, akik szellemet hordoznak magukban, szellemet kép-viselnek, öregkorukban is érdekesek, fiatalok.

Bod Péter már nagyon öreg ember. Mi, bőven számítva is, az úkunokái vagyunk. Bod Péter még abban az időben élt, amelyiket a csendes elnyomás korának mond az egyháztörténelem. Akkor még t. i. csendesen folyt az elnyomás. Bod Péter korában, a XVIII. század-

ban, ennek is az első kétharmadában, siettek ugyan az emberek, sok, rengeteg tennivalójuk volt, elfoglalták magukat a politika és a kenyér, a társaság és a pozi-cióharc kérdéseivel, de egészen nem felejtették el, hogy politika és kenyérharc, társaság és pozícióharc közben ők maguk is élnek és az ember nem annyi csupán, amennyi a harca, elve, elfoglaltsága. Az ember a harcá-ban, érdekelttségében, érdeklődésében is valaki, más, mint a harca és az álma, a kemény napja és a pihenése.

Ezzel az emberrel, a rohanó, de magára is gon-doló emberrel beszélgetett Bod Péter. Nem tanította, mert a tanítást kétszáz esztendővel ezelőtt sem hor-dozhatta el az ember. Csak úgy beszélgetett vele arról,

ami körülveszi, ami az ember világát jelenti: az Istentől, a világtól, férfiakról és asszonyokról, emberi sorokról, elbukásokról, emelkedésekről, a pénztől és a nincstelenségről, az állatokról, a víztől, kőről, nyavalyákról, orvosokról, halálról, számadásról, örökkévalóságról.

Ahogy ezt a beszélgetést hallgattam s ahogy magam is vettem a bátorságot, hogy megkérdezzem a nagyon öreg, a nagyszakállú, remegőtérdfű Bod Pétert, minden szónál fiatalabbnak láttam. Biztosan így van, megfiatalodott Bod Péter. Annyira, hogy a társaságban nem is lehetne senki sem fiatalabb nála. Nem is volt Bod Péter sohasem öreg. Szent Hilárius-a a leg-elevenebb társaság, amit az ember manapság találhat.

Nagy darab élet, fiatal élet, mosolygó élet, ezt találtam a Szent Hilárius minden lapján. A szellem olyan megnyilatkozása Bod Péter könyve, hogy olvas-tára nagyot dobban a szív: az elfásult, az elfáradt, a mindent megunt ember újra kedvet érez az élethez, megfiatalodik. S akik nagyon akartak és akarnak, szaladnak és keresnek, ezt a könyvet úgy olvassák, ahogy az Isten tiszta forrásából, frissen kibuggyant italt issza a napsütésben megszomjazott ember.

Incze Gábor, aki a könyvet sajtó alá rendezte és az egy vagy többtagú kiadótársaság vidulhat: olyant adtak, amittől gyógyul az ember és vigasztalódik.

*

A könyv 684 kérdés-feleletéből hadd adjunk kóslóként néhányat. Bod Péter is megérdemli, az írása is. Ránk pedig ránkfér egy kis vidámság, bölcsesség, valami izés, egészséges eledel.

„38. Mikor kell az Istent tisztelni? — Boldog állapotodban jóakaróddá kell tenned, hogy aztán nyomorúságodban bátran lehessen Istenhez menned, de az emberck szerencsés állapotjokban elfelejtik az Istent, nyomorúságokban pedig futnak az Istenre panaszkodni. Nyomorúságokban hozzá kiáltanak: *Tarts meg, mert elveszünk!* Boldog állapotjokban hallgatnak, vagy Tarisba futnak, mint Jónás.

44. Vagyon-e határa az Isten kegyelmességének? — Nincsen; csak légyen, aki könyörögjön, mindenkor léssen, aki meghallgassa; csak légyen, aki a bűneit megbánja, léssen, aki megbocsássa.

45. Hogyan kell az Istennel szólni? — Úgy, mintha az emberek hallgatnák, az emberekkel pedig úgy kell élni, mintha az Isten látná.

73. Micsoda az ember? — Erőtlenségnek példája, időnek prédája, szerencsének játéka, állhatatlanságnak képe, nyomorúságnak fontja, ami ezeken felül vagyon, por és hamu.

122. Miért neveztetik az asszony gyenge edénynek? — Hogy annál nagyobb gondviseléssel őrizzed, ha hasznát akarod venni, mint a romlandó, törékeny üveget és cserépedényeket.

158. Miért ékesgetik magokat a leányok? — 1. Hogy a külső cífrával, arannyal, ezüsttel, virággal a belső hiányosságokat pótolhassák; 2. Hogy az ifjaknak szemekbe akadván, magokat hamarabb elvásároltathassák; az a külső cífraság a vásárba indult elmének és áruba bocsátott portékának cégére. A jó bornak nem kell cégér.

352. Micsodás az irigy ember? — Mint a jászolban fekvő eb, mely a szénát maga meg nem eszi, nem

is eheti s az ökröknek sem engedi, hogy vele éljenek.

359. Micsoda bünt érez meg az ellenség? — A sas a holttestnek bűzít megérzi és egyenesen reá repül, de az egészségesnek nem érzí s azt nem is keresi. Ellenséged, ha miben véltkezel, mindjárt megérzi s reá telál, de jócselekedetedre érzéketlen. Azért, ha ellenséged akkora is, mint egy hangya, az elefántok közé számláljad.

438. Mihez hasonlítják a fösvenyt? — A kövér disznókhoz, mert életében senkinek nem használ, hanem csak halála után. De az irigy ennél is gonoszabb, aki sem életében, sem halálában használni nem tud.

489. Micsoda káros az emberi társaságnak? — Az, hogy mindenenk magokat bölcseknek tartják s az igazgatásra elég okosoknak. Sokrates azt mondja, ha egy nagy gyűlekezetben azt kiáltanák: álljanak fel a csizmadiaik, csak azok állnának fel, de ha azt mondanák: álljanak fel a bölcsek, mindnyájan felállanának, mert senki magát tudatlannak nem tartja.*

Dr. Márkus Jenő.

KERESZTYÉN KRITIKA

Üzem vagy családok függetlenítése?

A magyar társadalom akkor alakul ki a magyar gondolkodásmódnak megfelelően, mikor minden magyar család anyagilag és szellemileg teljesen független egységgé épülhet. Az anyagilag és szellemileg teljesen független magyar egységek, sejtek, a magyar családok, ebben a függetlenségükben, mint egyenlők tárgyalnak együtt, hoznak határozatokat és hajlják végre azokat.

Ami segíti a magyar családok anyagi és szellemi függetlenségének létrejöttét, annak helye van a magyar társadalom építésében.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alapot az 1940. évi XXIII. t.-c.-kel azzal a határozott feladattal hozták létre, hogy a sokgyermekes családokat ilyen független, önálló egységekké építse általa a szociális munka.

A magyar ember annyira fejlődött, hogy csak akkor tudja minden értékét és képességét kifejteni, ha független és önálló. Függetlenség és önállóság nélkül nincs magyar élet. Erős magyar állam csak anyagilag és szellemileg független családok együttes határozata és összemunkálása alapján állhat.

Az ONCSA a különböző szerveivel akkor szolgálja törvényesen célját, ha a független magyar egységek teremtését végzi és minden eltérés ettől, megrövidítése annak a nagyon széles magyar néprétegnek, melynek megerősítésére szolgál az Alap.

Több közjóléti szövetkezet, mint a nép- és családvédelmi alap legjelentősebb célkitűzésének végrehajtó szerve, az üzemek létesítése terén olyan tevékenységbe kezdett, melyet nem tudunk a fenti céllal összeegyeztetni. Üzemeket létesítenek, melyek a közjóléti szövetkezetek kezében maradnak és a jövedelem a szövetkezet jövedelme. Tőkét gyűjtenek, tőkét növelnek a közjóléti szövetkezetek.

Igaz, hogy ezek által a tevékenységek által sok családot foglalkoztatnak és azt lehetne mondani, hogy így is a magyar családokat egyszisztencián megsegítik. Lehet azzal is védeni a közjóléti szövetkezetek üzemi tevékenységét, hogy saját kezelésükben főleg csak olyan üzemeket tartanak, melyek a szövetkezetek házipénzületi tevékenységét szolgálják (faüzemek, asztalos üzemek, cement-, téglagyárak, mészégető üzemek stb.). Ezáltal

pedig közvetve a sokgyermekes család megsegítésére használják a gyűjtött tőkét. Azt is lehet mondani, hogy a juttatott családok a kamatmentes kölcsönrel, a gyermekek után járó százelékok elengedésével és a különböző munkakialakokhoz való juttatással már kellő támogatásban részesülnek. Az üzemek nagyvonalúsága is indokolt hozható fel arra, hogy ezeket a közjóléti szövetkezetek kezükben tartásuk. Fel lehet említeni a szövetkezeti üzemek létjogosultsága védelmében sok „közösségi”, „szociális”, „közéleti”, „nagyvonalú egységes megsegítés”, „drak leférése” és egyéb okot.

Mindezzel szemben áll az a tény, hogy minden pengő, melyet a közjóléti szövetkezetek a kapott ellátmányból (a tisztviselők fizetését kivéve) elvonnak a sokgyermekes családok közvetlen megsegítéséből, mint vád mered a szövetkezeti tevékenységgel szemben a magyar történelem jövőjéről ítélete szerint: Mert családok önállósodását, függetlenlétét, gyermekek születését, nevelését gátolta meg, illetve nem segített elő és ezáltal évekkel kitolta, vagy örökre megsemmisítette magyar nemzet-séjtek létrejöttét. Ha már egyetlen magyar család önállósodását akadályozta is meg a szövetkezet az üzemi tevékenység által, az az egyetlen család a következő nemzedékben négy, a második nemzedékben esetleg húsz, a harmadikban száz független magyar család létrejöttét teszi lehetetlenné.

A tőkét az állam összegyűjti az adók szedésével. Az adókból épp azért fordít az ONCSA-tevékenységre összegeket, mert azzal olyan családokat akar juttatásban részesíteni, melyeknek nincs tőkéjük, más úton nem juthatnak megfelelő tőkéhez és így a magyar életnek nem lehetnek önálló szerves tagjai. Tehát meglevő közösségi tőkét fordít az állam egyéni egzisztenciák létesítésére. Ebben a tevékenységben az állam olyan végrehajtó szerveket használ, melyeknek mindenkor megadja a létfenntartásukhoz szükséges támogatást. A közjóléti szövetkezetek, mint kiegészítési célok létesítésének és megerősítésének eszköze az Országos Népi- és Családvédelmi Alaptól azért kapják az ellátmányt, hogy azt maradéktalanul a sokgyermekes családoknak adják át. A szövetkezeteknek tehát nem lehet céljuk az, hogy a kapott tőkét maguknál tartsák, azt maguknak növeljék. Nem kell félniük a közjóléti szövetkezeteknek attól, hogy az ONCSA ellátmány megszűnik, vagy nagyon megkisebbedik a jövőben. Nem kell ezért tartalekölni.

Ilyen tökegazdálkodással önmagát teszi céllá a közjóléti szövetkezet és ezzel meg is szünt a létjogosultsága. A szövetkezet ugyanis csupán eszköz a sokgyermekes családok talpraállítása és megsegítésében. Ebben rejlik a szövetkezet létjogosultsága, de ebben van életlehetősége is.

A saját tőkét szervező és gyarapító közjóléti szövetkezetek szerzett tőkéjükkel, elvégzett munkáikkal, ügykezelési rendjükkel sok ember, talán hivatali tekintélyek dicséretét is elnyerhetik és ebben kereshetik igazolásukat. De az ilyen tevékenységet nem igazolja a magyar nép jövője, mert nem korszerű és nem igazságszerű ez a szociális munka.

A ma magyarságának életében — az ONCSA-t létesítő törvények helyes meglátása szerint — korszerű és igazságszerű szociális tevékenységet az végez, aki 1. számol azzal a helyzettel, hogy nagyszerű képességű magyar családok százezrei egzisztenciájukon önállóan, anyagi és szellemi függésben élnek. 2. Ezért ezek a családok a jelenlegi helyzetükben a jövő magyar feladatok elvégzésére képtelenek. 3. A jövő magyar feladatok elvégzésére alkalmassá tudja tenni e családokat az az ONCSA tevékenység, mely az adók útján elvon tőkéket onnan, ahol az igen felduzzadt és juttat oda, ahol nincs, vagy nem elégséges. A magyar nemzet így válhat önálló, független családok közösségévé. Minden sejt egyszemélyes, nincs a más segítségére szorulva, de önmagát fenntartva összeműködik minden más családdal az egész test, a nemzet önérvényesítése céljából.

Ugy látjuk, hogy a közjóléti szövetkezetek mai üzemi tevékenysége a pénz és a szövetkezeti alkalmazottak

erejét, munkáját, figyelmét nagymértékben elvonja az egyes családok függetlenlétének munkájától.

Kétségtelen, hogy a házipolitikai és egyéb feladatok végzésénél szükséges üzemek létesítése. A közjóléti szövetkezetek azonban üzemeket is csak úgy létesíthetnek, hivatásuknak megfelelően, ha az üzemeket kiegészítési célnak juttatás formájában való bevonásával hozzák létre és így újabb magyar családokat függetlenlétnek. Fakitermelést, fafeldolgozást, élelmiszerüzemet, téglagyártást és más nagyobb munkát üzemszerűen úgy is meg lehet szervezni, hogy a szükség szerinti számú sokgyermekes családok kapják részvényszerűen, vagy más megoldás kapcsán juttatás módján az üzemet és a haszon maradványát az övék legyen. Például egy erdő kitermelésénél és fűrészüzemi feldolgozásánál 30—60 család telepedésére és anyagi függetlenségére kapunk alkalmat, ha ezt juttatás formájában végezzük, nem pedig a szövetkezet házikelésében, öncélúan.

A magyar szociálpolitikai szempontjából nem kelthet megnyugtatót az, hogy szép szövetkezeti üzemeket hozunk létre az állam minden támogatásával és azokban 20—30 magyar családnak jó megélhetést adunk, de függetlenségünknek és szabad cselekvésünknek ne legyen tere. Ez nem adja meg a fejlődő életnek azt az egyéni (családi) lendületét, melyre a magyar életnek szüksége van.

A cél éppen az, hogy a ma még anyagi és ennek következtében szellemi függésben levő néhány millió magyart kell anyagilag és szellemileg függetlenné nevelni, hogy ebben a függetlenségében dolgozzék mint önálló elhatározású, de a nemzet célját határozottan látó és szolgáló sejt. A saját tőkéjét növelő üzemi szövetkezeti tevékenység csak arra jó, hogy továbbra is kiskorúságban maradjanak népünk függő egyedek és családjai.

Igy lehet állítsz-népet nevelni, de nem szabad magyart fajtát.

A magyar közösség, melyért minden igaz magyar szívből dolgozik, független egységek (családok) jól megfontoló, tanácskozó, elhatározó és végrehajtó egységes akarata.

A közjóléti szövetkezeteknek a magyar családok életében az a feladatuk, hogy feleslegessé tegyék magukat: A függő magyar családokat függetlenítsék. Amint azonban az iskola is csak azokra nézve válik feleslegessé, akik már elvégezték az összes osztályokat, de a következő nemzedék életében nem felesleges, hanem időszzerű az iskola tevékenysége, ugyanúgy a közjóléti szövetkezetek is feleslegessé válnak a már függetlenített családok életében, de újabb családokat vesznek gondozás alá. Ha pedig a magyar családok általános színvonala emelkedik, még mindig lesz helye a szociális tevékenységnek, mert az élet felfelé fejlődő folyamata soha meg nem áll.

Minden gondoskodásnak, gondolatnak és tételnek a közjóléti szövetkezetekben a családok követlen megsegítését kell szolgálnia, mert az állami tőke ügyét rendben tartani a pénzügy feladata, a nagyobb tőkét igénylő üzemi tevékenységet pedig elvégzik a kereskedelmi és ipari vállalatok. A közjóléti szövetkezeteknek pedig a maguk sajátos és egyedi feladatát kell végeznük, amiért létesültek és amely feladatot senki más nem végzi.

A modern magyar szociális államnak az ONCSA csak egyik társadalmi tevékenysége. Eppen ezért fokozottan indokolt, hogy a közjóléti szövetkezetek ne akarnak olyan feladatokat is elvégezni, melyeket az állam más szociális ténykedéssel akar megoldani.

Azért vitázunk, hogy amit az állam a családok közvetlen megsegítésére szánt, azt maradéktalanul fordítsák is arra.

SZIGETHY BELA.

Felelős szerkesztő és kiadó: LÁSZLÓ DEZSŐ.

Postatakarékpénztári csekkszámja száma: 72.276.

Nyomatott a Jordáky-nyomdában Kolozsvár, Hitler-tér 13.

Felelős vezető: Jordáky Lajos.